

KENDİNİ TÜKETEN HUKUKUN DRAMI

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Hukuk yoksa insanlar, kaygı içindedirler; ne bugünlerine ne de yarınlarına güvenle bakabilirler. Türk hukukunda ise “manzara-i umumiye” üzücüdür. Sokağa kulak verin. Türkiye'de her gün, hatta her saat hukuktan, dolayısıyla hukukun yokluğundan, hukuksuzluktan söz edilmektedir. Demek, sağaltılması gereken bir hastalık karşısındayız.

11.08.2015

http://www.zaman.com.tr/gundem_kendini-tuketen-hukukun-drami-1_2310002.html

http://www.zaman.com.tr/gundem_kendini-tuketen-hukukun-drami-2-2310178.html

I- TOPLUM, İNSAN VE HUKUK

Altmış yılı aşan bir süre adalet ya da adaletsizlik, hukuk ya da hukuksuzluk denen olgularla iç içe yaşamış bir insan olarak bana hukukun ne olduğunu soranlara yanıtlım şöyle olacaktır: Bilinçli bir insanı hiçbir sözcük adalet, dolayısıyla hukuk kavramı kadar heyecanlandırmamış, düşündürmemiştir.

Çünkü toplumu ve düzeni düşünen her insanoğlu, çaresiz gelip adalete/hukuka sığınmıştır.

Ve insanoğlu, adaletin/hukukun yüceliği karşısında her zaman derin bir saygı duymuştur. Özsaygısını (haysiyet) yitirmeden insanın önünde eğildiği biricik değer, insanlık tarihinin her döneminde adalet/hukuk olmuştur.

Hukuk; toplumla birlikte doğan, toplumun yapısı ve kültürel dokusuyla, yaşadığı toplumla bütünleşen insanın düşüncel ve düşünsel kimyasıyla birlikte oluşan ve gelişen bir olgudur.

Toplumlara gelince, kanımca onları kabaca ikiye ayırmak olanaklıdır. Her insan bu iki tür toplumdaki birinde yaşar.

Eğer bir toplum; hak ve adalet bilinciyle donanmış, “kendime yapılmasını istemediğim şeyi başkasına yapmamalıyım” etik ilkesine aklıyla ve yüreğiyle inanmış insanlardan oluşmuşsa, o toplumda her şey doğru kurulmuş bir saat gibi düzgün işler. O toplumda kurnazlık ile zekâyı (dolayısıyla sağduyuyu) birbirinden ayırt edebilir, insanlar. Her türlü güç/erk kullanmayı ve devleti yalnızca “önce başkaları, sonra ben” diyen, zekâsını sadece toplumun yararları için kullanan zeki, akılcı ve sağduyulu insanlara emanet eder. Orada hukukun ne olduğunu, tanımlayamasa bile, hukuku herkes bilir, anlar; hiç kimse hukuktan söz etmez. Buna gerek de duymaz. Çünkü hukuk her an ve her yerde vardır. Temiz havanın solunduğu, suyun çağıl çağıl aktığı bir yerde ve zamanda havadan, sudan söz etmeye gerek var mıdır? Elbette yoktur. Hukuk da öyledir. Toplum düzeninde hukukun değerleri var ve yaşıyorsa insanlar hukuktan söz

etmek gereğini niye duysunlar ki! Her insan hukuku hava gibi soluyor, su gibi içiyor, bugünlerinden ve yarınlarından hiçbir kaygı duymuyorsa, “Berlin'de de yargıçlar var”, Ankara'da da varsa, insan olarak doğuluyor, insan olarak yaşıyor, insan olarak ölüyorsa, o toplumun gündeminde hukuk olur mu hiç? Olmaz. Unutmayalım ki, insanlar her zaman olmayan şeyin özlemine duyarlar. Hitler, Mussolini, her Allah'ın günü demokrasiden söz ederlerdi. Neden? Çünkü Almanya'da, İtalya'da demokrasi yoktu. Oysa Churchill ve Roosevelt demokrasiden söz etmek gereğini pek duymazlardı. Çünkü Amerika ve İngiltere'de demokrasiyi her an yaşıyorlardı, insanlar.

Buna karşılık eğer bir toplum; hak ve adalet bilincinden yoksun, “kendime yapılmamasını istediğim şeyi başkasına yapabilirim” ilkesizliğine bencil aklıyla ve yüreğiyle bağlanmış insanlardan oluşmuşsa, kurnazlık¹ ile zekâyı (dolayısıyla sağduyuyu) birbirinden ayırt edemi-

¹ Bu açıdan Schopenhauer'ın “Şeref kavramının Doğu toplumlarında hiçbir değeri ve anlamı yoktur.” biçimindeki değerlendirmesi ilginçtir, elbette üzerinde durulması gereken bir görüştür. Falih Rıfkı Atay'ın ilk basımından yıllarca sonra “Zeytindağı” adlı yapıtına yazdığı “önsöz”deki değerlendirmesi de aynı doğrultudadır: Özgür düşünce öğreniminden geçmeyenlerle uzlaşmanın olanaksızlığına değinen yazar, “Onlar, diyor; gerçeğin yüzde yüz yergi ile yüzde yüz övgünün tam ortasında olduğunu belki de bilmez değillerdir. Ama eski zamanların kulluk ahlakına köledirler. Yerme yahut övme, iyilik yahut kötülük gördüğünüze göre, bu ikisini yapmakta, onların ahlakına göre, haklısınız. Tarihte gerçeğin ne lüzumu var?.. Osmanlı tarihi, bu nedenle, bir yalan âlemi olmuştur. Yalan, Doğu'da ayıp değildir.” Yazar, “İttihat ve Terakki”nin İçişleri Bakanı Talat Bey'in özel kaleminde kâtip olduğu dönemde yaşadığı bir olayı anlatır. Talat Bey, kendisine yanındaki iş sahibinin işini çözmesi için İzmir mutasarrıfına bir mektup yazmasını söyler. F. R. Atay mektubu yazar ve iş sahibi teşekkür ederek ayrıldıktan sonra Talat Bey, yeniden kendisini çağırır ve İzmir mutasarrıfına şifreli bir mektup daha yazarak az önce yazılan mektubun geçersiz olduğunu bildirmesini ister. Yazar, bu olayı şöyle değerlendirmektedir: “Talat Bey, erdemli biridir. Ama Doğu ahlak anlayışına göre böyledir. Çünkü Doğu ahlakı, doğruluğu, dürüstlüğü, erdemi dar anlamda algılar. Batı'nın tersine orada özel ve kişisel ayıplar hoş görülmez. Bir başka deyişle kişinin özel alanı hemen hemen yoktur. Çıkarıcılık da hoş görülmez. Ama herkeşe açık alanda yalan ve baskı ahlaksızlık değildir. Bırakın Batılı olmayı, Talat Bey, üstünde Tanzimat cilası bile olmayan bir Doğuludur.” (Zeytindağı, İstanbul, 2012, s. 11, 29, 30). Yunus Emre de, içinde yaşadığı toplumda arkadan vurma huyundan ve geleneğinden yakını: “Bu dünya dopdolu kalles/Her birinden bir taş gelir”. Çünkü Doğu toplumlarında ahlak anlayışı, temel bir felsefeye değil, öğütlere dayanmaktadır. Buna karşılık Batı toplumlarındaki ahlak anlayışının ve şeref kavramının kökenleri ve kaynakları, Eski Yunan'da, Aydınlanma ve özellikle Kant'ın felsefesinde bulunmaktadır. Eski Yunan'ın kent devletlerinde şerefli duruş, soyuların en yüce değeri sayılmıştır (Timur, Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi, İstanbul, 2011, s. 18). Bu nedenlerle “Sorgulanıp eleştirilmeyen yaşam, yaşamaya değmez.” diyen, böylelikle insanı kendisine akılcı bir soru sorulduğunda akılcı bir yanıt verebilen bir varlık olarak tanımlayan ve insanın kendisine ve başkalarına yanıt verebilme yetisiyle donatılmış “sorumlu” bir varlık ve bir ahlak/hukuk öznesi olarak algılayan Sokrates (Cassirer, [Necla Arat], insan üstüne Bir Deneme, İstanbul, 1997, s. 20), ilkelerinden ve şerefinden hiç ödün vermemiş, baldıran ağsını içerek yaşamına son verirken hiç duraksama göstermemiştir. Roma'da Stoacı Filozof Seneca, İmparator Neron'a suikast düzenlediği iddiasıyla tutuklandığı zaman kendisine ölüm biçimini seçme olanağı tanınması, ancak vasiyetnamesini yazması için zaman verilmemesi üzerine, son anında yanında bulunan eşine ve çocuklarına dönerek “Üzülmeyin, der, size maddi zenginliklerden daha değerli bir şey olan şerefli ve erdemli bir yaşam bırakıyorum.” (Yıldırım, Bilimsel Düşünme Yöntemi, Ankara, 2008, s. 341 (Daha sonraki dip notlarında, “Yıldırım, Bilimsel” diye geçecektir). Bu yüzden pusu kurma, arkadan vurma, kalleslik gibi yöntemler ve kurnazlıklar, özsaygısızlık (haysiyetsizlik), şerefsizlik sayılarak tarihte en büyük kınamaların (ayıplama) konusu olmuş ve Batı hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarında insana özgü özsaygı (dignité humaine), şeref, sürekli olarak yaratıcı temel ilke (principe matriciel) olarak algılanmıştır (Renucci, Droit européen des droits de l'homme, Paris, 2001, s.1). Batı'da düellonun yüz yıllarca özsaygıyı, şerefi kurtarmanın bir yöntemi olarak benimsenip yasallaşmasının, kurumlaşmasının temel nedeni budur. Bilindiği üzere, düello, iki kişi arasında özsaygı, şeref sorununu çözmek amacıyla belli kurallar çerçevesinde öldürücü silahlarla yapılan bir dövüştür. Daha sonraları bütün Batı'da düello suç olarak benim-

yorsa, her türlü güç/erk kullanmayı ve devleti “önce ben, sonra başkaları” diyen, zekâsını yalnızca kendi bencil çıkarları için kullanan kurnaz insanlara emanet etmişse, o toplumda yalnızca kargaşa vardır. Orada hukukun ne olduğu belki yine tanımlanamaz, ama ne olmadığını herkes bilir, anlar. Çünkü toplum, her an yaşamaktadır, hukuksuzluğun çilelerini. Bu yüzden artık orada herkes, günün her anında hukuktan söz eder, yakınır. Tıpkı temiz havanın solunmadığı, susuzluktan canlıların kırılmaya durduğu bir yerde ve zamanda herkesin havadan, sudan söz etmesi gibi. Toplumda solunacak hava, içilecek su gibi hukuk da yoksa insanlar, kaygı içindedirler; ne bugünlerine ne de yarınlarına güvenle bakabilirler. Artık ne “Berlin’de yargıçlar vardır” ne de Ankara’da. Orada ne insan olarak yaşanılır ne de insan olarak ölünür.

Hangi toplumu seçecekleri elbette insanlara bağlı.

Bu bağlamda sözü Türk hukukuna getirdiğimizde “manzara-i umumiye” üzücüdür.

Bilinçli Türk hukukçuları, yıllarca içinde yaşadıkları ülkelerindeki hukuk uygulamasının acınası durumları, perişanlığı karşısında hep eziklik duymuşlar; yaşanan umarsızlık, onları sürekli şaşırtmış, sarsmıştır. Bugün de öyledir.

Sokağa kulak verin. Türkiye’de her gün, hatta her saat hukuktan, dolayısıyla hukukun yokluğundan, hukuksuzluktan söz edilmektedir.

Demek, sağaltılması gereken bir hastalık karşındayız.

senmiş, sözgelimi Fransa’da 1547’de, İngiltere’de 1819’da yasaklanmıştır. Ancak bu yasağa karşın düelloya daha sonraki dönemlerde de rastlanmaktadır. Düelloya kurban giden ünlüler arasında, 1832’de henüz 21 yaşında iken öldürülen ve kendi adıyla anılan bir kuramın yaratıcısı Matematikçi Evariste Galois, 1841’de 27 yaşında ilken öldürülen Rus yazarı Lermontov, 1857’de 49 yaşında iken öldürülen Rus yazarı ve ozanı Puşkin de bulunmaktadır. Mertliğin, erdemin, şerefli olmanın simgesi ve yansıması olarak görülen düello, Batı ahlakının sonucu olarak uzun süre uygulamada kalırken, yukarıda da belirtildiği üzere kurnazlığın sonucu olan kalleslik, ahlaka aykırı görülmüş, hiçbir zaman bağışlanmamıştır. Bunun en çarpıcı örneği, Sezar’ı MÖ 44 yılında kallesçe öldüren Brutus’tur. Tarih, acımasız buyurgan Sezar’ı bağışlamış, ama kalles ve kurnaz Brutus’u asla bağışlamamıştır. Öyle ki, kallesçe insan öldürme, canavarca duygularla insan öldürme sayılmış, sıradan insan öldürmeden daha çok cezalandırılmış, insan öldürmenin ağırlaştırıcı biçimi, yani nitelikli insan öldürme suçu olarak birçok ceza başyasasında yerini almıştır (TCY, m. 82[1]b, Eski TCY, m. 450/3, İtalyan 1889 CY, m. 366/3, İtalyan 1930 CY m. 577/4, [61/1], Fransız 1810 CY, m. 303. Bu tür insan öldürme suçu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Selçuk, Adalet ve Yaşayan Hukuk, Ankara, 2009, s. 415 vd.). Bir başka örnek de şudur: Amerika tarihinde tren soygunları ve insan öldürme gibi birçok suç işleyen ünlü haydut Jesse James, duvardaki resmin tozunu almak için sandalye üzerine çıktığı sırada bu fırsatı kaçırmayan arkadaşı Robert Ford tarafından başına konulan ödülü almak için 3 Nisan 1882 tarihinde arkadan silahla vurularak kallesçe öldürüldüğü zaman toplumun tepkisi de bu ahlak anlayışı doğrultusunda olmuştur. İnsanları acımasızca öldüren, soygunlar yapan hayduttan kurtulan Amerikan halkı, bu öldürme olayına sevinememiş, dahası ünlü haydudun bu biçimde öldürülmesini, mertçe ve insanca bulmamıştır. R. Ford halkın gözünde bağışlanamaz bir ahlaksız olarak görülmüş, buna karşılık Jesse James, Amerikan tarihinde efsaneleşmiş, hakkında kitaplar yazılmış, yaşamı 20 ayrı filme konu olmuştur. (S. Selçuk). Adorno’nun 7 Mayıs 1963’te ahlak felsefesi üzerine verdiği ilk derste söylediği şu sözler çok düşündürücüdür: “...kafanıza taş atacaksam bunu en baştan söylemem, size eklemek dağıtacakmışım gibi bir yanılsama yaratmaktan daha iyidir.” (Hazırlayan Thomas Schröder, çeviren: Tuncay Birkan, Ahlak Felsefesinin Sorunları, İstanbul, 2012, s. 12).

II- HASTALIĞIN VİRÜSÜ: “BİLİM BAŞKA, UYGULAMA BAŞKA”

Hukuk uygulamacılarının sık sık yineledikleri ve hukukla uğraşan bilim insanlarının şaşkınlıkla dinledikleri şu söz, hastalığın virüsünü suçüstü ele vermektedir: “Bilim başka, uygulama başka.”

“Her şeyi bilmek gerekir, bunun olanaksız olduğunu bile bile.” diyerek bu türden anlayış ve yaklaşımlarla alay eder, çağımızın düşünürlerinden Michel Serres.

Hukuk fakültesini bitirdikten sonra yargıç, savcı ya da avukat olmak isteyen her hukukçu, hem de bedence ve ruhça genç her hukukçu, daha stajına başlar başlamaz bu sözü duyar, kıdemli meslektaşlarından. O anda çok şaşırır. İçi burk olur. Eğer kıdemli meslektaşının bu sözü doğruysa neden onca yıl okumuş, zaman yitirmiş, bir hukuk fakültesini bitirmiştir? Okuduğu kitaplardaki ve hocalarından dinlediği bilgileri bir yana bırakması gerekecek, mahkemelerde çalışarak hukuku öğrenmek ve meslekte yükselmek yeterli olacak idiyse neden yıllarca dirsek çürütmüştür, fakülte sıralarında? İki arada, bir derededir, genç hukukçu. Yaşadığı ilk sarsıntıdır, bu. Önce duraksar ama yıllar akıp geçtikçe daha pek çok şey duyacak, görececek, ardışık şaşkınlıklar, sarsıntılar yaşayacaktır. Daha sonra o da, uygulamanın o güne dek kendisine öğretilenlerden çok daha başka olduğunu kabul etmeye ve o söze hak vermeye başlayacaktır.

Türkiye'de hukukun ve hukukçunun can suyunu yitirdiği ve birden bire ruhça yaşlandığı an, işte bu andır.

Türk hukuk uygulaması Batı hukukundan/hukuk biliminden bütünüyle sapmıştır.

Bu bir dramdır.

Çünkü hukukçu o andan sonra artık, bilimi çoktan çöpe atmış olan uygulamayla, yani o sözün vurguladığı gerçeğe yalnızca yüzleşmekle kalmamış, bütünleşmeye başlamıştır, bile. Bütünleştiğinde de ayırımında olmadan bir önyargının tutsağı olmuş, en değerli varlıklarını yitirmiştir: Hukuk, bilim, adalet. Bu yitirenlerin arasında karmaşık duygularla fakültede okuduğu bilimsel yapıtları yakanlar bile olmuştur.

Sadece hukuk uygulamacısının yitirdiğinin kanıtı değildir, bu söz. Bunun yanı sıra Türkiye'de yaşanan hukuk bunalımının da kanıtıdır. Bilim de, hukuk da, bilim yuvası fakülteler de o anda onulmaz bir çarpıklığa yenik düşmüştür.

Ayrıca bu söz, sadece hukukçunun ruhça yaşlanıp yitirdiği ve yitik hukukun bunalımının kanıtı değil, bunların yanı sıra hastalığı sağıltacak öznelerin de, bilim insanları ile uygulamacıların da karşı karşıya geldiğinin, bir kutuplaşma yaşandığının da çürütülemez kanıtıdır.

Oysa hukukunu benimsediğimiz Batı'da öğretisi ile uygulama el ele yürümektedir. Çağımızın ünlü bir düşünürünün genel geçer tanımıyla, kuram, bilgiyi yapılandıran düşünceler dizgesi;

öğreti ise kuramın gerçekte buluşmasıdır. Bir başka deyişle, öğreti, kuramın uygulamaya yönelmiş ve uygulamada somut çözüme ulaşmış biçimi ve açıklanmasıdır.²

Bu konuda şu örnek yeterli olacaktır sanırım: 1989'da Fransız Yargıtayı'nda incelemelerde bulunuyor ve dairelerdeki toplantılara, görüşmelere katılıyordum. Ceza Dairesi'nde bizdeki inceleme yargıcının görevini yerine getiren bayan yargıç, olayı ve bu konudaki yargı ile öğretinin görüşlerini tek tek sıraladı. Ama o da ne? Sözü bitirir bitirmez, daire başkan vekili söz aldı ve bayan yargıca dava konusuyla ilgili olarak yeni yayımlanan bir incelemeden neden söz etmediğini sordu. Yargıç, önce şaşırды, sonra da görmediğini söyledi. Başkan vekili, bu kez öfkelenerek, görmezlikten ve bilmezlikten gelmeye hakkı olmadığını söyledi. Öbür üyeler de ona katıldılar.

Ülkemizde bilim insanlarının görüşlerinden elbette yararlanılır. Ama zaman zaman ve çoğu kez de sadece yargıçların görüşlerini destekleyen görüşlere yer verilir. Bu satırların yazarı, bunun çarpıcı bir örneğini Yargıtay'daki çalışmaları sırasında yaşamıştır. Tartışılan konu, 1926/795 sayılı eski Türk Ceza Yasası'nın 20. maddesiyle ilgiliydi. Bir ara tartışma, yasalardaki gerekçelerin bağlayıcı olup olmadığı konusuna yoğunlaştı. Söz aldım. Ayraksız bütün bilim insanlarının ve hukukçuların, gerekçelerin ve yasaların parlamentodaki görüşülmesi sırasında sergilenen görüşlerin yorumda değerlendirilecekleri, ancak bağlayıcı olmadıkları konusunda birleştiklerini dile getirdim. Bunun üzerine o dönemde Yargıtay'da başkanlık görevini yürütenlerden değerli bir meslektaşım söz alarak ve hocam Merhum Prof. Dr. Faruk Erem'in sadece bir tümcesini okuyarak kürsüden indi. O tümce şu idi: "... kanun gerekçelerine resmi bir değer atfetmek mecburiyeti vardır." Çok şaşırmıştım. Merhum bilim insanımız nasıl böyle bir şey söyleyebilirdi? Odama döndüm ve kitabın yer aldığı paragrafları buldum. Hiç de öyle değildi hocamın yazdıkları. Sözü yer aldığı paragrafta, Meclis ve komisyonlardaki hazırlık çalışmalarının kişisel düşünceleri içerdiği, çoğu kez birbirleriyle çeliştiği, bunlardan hangisinin yasa koyucuyu etkilediğinin bilinemeyeceği, dolayısıyla yasa koyucuya mal edilemeyeceği ve "nispi değer" taşıdıkları; bunu izleyen paragrafta da bunlarla ve gerekçeyle yetinmenin doğru olmayacağı vurgulanmaktaydı³.

Bu olay, benim için yargı yaşamımızda yaşanan en büyük sarsıntılardan biri olmuştur. Yazdığım karşı oyda buna değindiğim halde, ne dönemin Yargıtay başkanı, ne sözü edilen başkan, ne de bir başka üye bu olayın metinde yer almasına karşı çıkmıştır. Çıkamamıştır. Çünkü olayın tanıkları, iki ayrı görüş belirten konuşmacılar dışında 172 başkan ve üyeydi.⁴

² Morin, Pour sortir de XX'ème siècle, Paris, 1981, s. 71, 72).

³ Erem, (Hazırlayanlar: Mehmet Emin Artuk/Ahmet Danışman), Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Genel Hükümler, Ankara, 1997, s. 117. Erem, bütün yaşamı boyunca bu görüşünü korumuştur (S. Selçuk).

⁴ Selçuk, Karşı Oylarım, (hazırlayan: Cengiz Otacı), Ankara, 2001, s. 62, 63.

Yukarıda Fransız Yargıtayı'nda yaşanan olay gibi bir durumun bizde yaşanması, bir bilim insanının yazısının unutulmasının sorun olması, bırakınız unutulmayı, düşünülmesi bile bir düşür, yadırganır. Çünkü bilmeyi bırakınız, onun ayırımına varmak bile zorunlu değildir. Zaten hiçbir zaman sorun da olmaz.

Olmadığı için de Türkiye'de bilim insanları ile uygulamacılar, birbirinden habersiz ve uzakta, çoğu kez de ters yönde koşar dururlar.

Sonsuzlukta paralellerin bile birleştiği bir evrende birbirine ters yolda ilerleyen uygulamacılar ile bilim insanlarını yan yana getirmek, ülkemizde elbette hiç de kolay görünmüyor.

Türk hukuk uygulaması, hukuk biliminden (öğreti ve kuram), dolayısıyla Batı hukukundan bütünüyle uzaklaşmış, sapmıştır.

Bilimsel temellere ve ilkelere göre sorun çözmeyi unutan bir ülke, derinlikli ve çok boyutlu bir düşünce serüvenini göze alabilecek potansiyelden ve felsefeden yoksun demektir. Böyle bir uygarlık küresinin şavkı, kendisine bile yeterli olamaz. O, uygar küreyi, gecikmeyle izleyen bir ülke olarak kalmaya mahkûmdur.

Bilim ile uygulama arasında büyük bir uçurum oluşmuştur.

Bu bir dramdır.

III- TÜRK HUKUK DEVRİMİNİN AMACI NE İDİ?

Yaşanan bu dramın neden(ler)ini ve sonuçlarını belirleyebilmek için önce kısaca Türk hukuk devrimine değinelim.

Batı hukuku, Eski Yunan kültürü, Hıristiyanlık, Yahudilik, Rönesans, Reform, Aydınlanma, İngiliz ve Fransız devrimleri ile sanayi devrimini ve toplumsal sınıflaşmaları yaşamış bir kültürün ürünüdür.

Ayraç açarak özetlemek gerekirse bu kültürün temel çizgisi bellidir. Eski Yunan felsefesinde düşüncenin odağında salt insan vardır. Ana soru şudur: “İnsan nedir?” Hıristiyanlık ve Yahudilik bu soruyu Tanrı bağlamında ele almıştır. Ortaçağın büyük ve etkili ermişleri Augustinus (354-430) ve Aquinalı Tomas (1225-1274), doğruyu bulmakta yetersiz olan insan aklının ancak tanrısal esinle aydınlatılabileceğini belirtmişlerdi. Böylelikle insan evrendeki ayrıcalıklı yerini ve Yunan felsefesinin kendisine yüklediği değerleri yitirmiş, bir toz parçacığından fark-sız duruma düşmüştür. Adı üstünde Rönesans, “insanın yeniden doğuşu”, Yunan felsefesinin insana giydirdiği değerlerin yeniden keşfidir. İnsan varlığı, Tanrı bağlamı içinde değil, kendisinden yola çıkılarak bilinmeye başlamıştır. Kopernik'in güneş odaklı evren anlayışı, bunu pekiştirmiştir. Aydınlanmanın akılcılığı, İngiliz ve Fransız devrimleri ile sanayi devriminin ve

toplumsal sınıflaşmaların diyalektiği, düşünürlerin insancı görüşleri bu çizgide gelişmiştir. Çağcıl felsefe de insanı bu temelde bir bilinç varlığı olarak ele almıştır.⁵

Tam bu noktada özellikle çağcıl hukukun Aydınlanma'nın ürünü olduğu unutulmamalıdır. Aydınlanma'yı besleyen kaynaklar çok boyutludur. Rönesans'tan bilimsel araştırma merakını, doğayı ve kendini tanıma tutkusunu; Reform'dan dinî inancın bilgi, toplum ve siyaset alanından dışlanmasını, akılcı düşünme ve yöntemini almıştır. Evreni bilimsel, nesnel algılamış, boş inançlardan, gizemci bağlardan kurtarmıştır. Bu evrenin ahlakı ve hukuku da, elbette akılcı, bireyci temellerde gelişmiştir.⁶

Cumhuriyet'i ve yeni devleti kuran Atatürk ve arkadaşları, başlangıçta üç önemli noktayı görmüşlerdir. Birincisi, Türk toplumunun bu evrelerin hiçbirini yaşamadığını ve Doğu İslam kültürünün egemenliğinde bulunduğunu. İkincisi, okur-yazar oranı yüzde 10'ların altında, geri kalmış bir toplumun sorunlarıyla uğraşmak durumunda bulduklarını. Üçüncüsü, Batı toplumunun Türkiye'yi beklemediğini, ilerlemesini hızla sürdürdüğünü.

Demek, yapılacak iş belliydi: Toplumun her kesimini bütünüyle kucaklayacak bir devrimle yüzyılları yıllara sığdırmak. Ama zaman dardı.

İlk on yıla sığdırılanların, söylenenlerin, yazılanların ve yapılanların yöneldiği amaç gözetildiğinde, Atatürk devrimini kanımca şu biçimde tanımlamak olanaklıdır: Tarihsel deneyime dayalı düşünsel bir hazırlık sonucu, çağcıl ölçütlere göre her zaman iyiye/güzele/yararlıya doğru, toplumun her birim ve kesiminde, devrimin temel amacının izin verdiği ölçüde eski öz ve değerler de kullanılarak, yapısal açıdan bütün değerlerin, bütünsel değişimiyle ve sürekli oluşumla çağcıl insanı, bireyi ve toplumu yaratmak.⁷

Hukukta da devrim bu tanım çerçevesinde gerçekleşecekti. Batı hukukunu benimsemek ve uygulamak amacıyla hemen yola çıkıldı.

Ancak bu devrimin başarılı olması için vazgeçilemez bir koşul vardı: İlkin Batı hukukunu, “abece”sinden başlayarak kurumları, ilkeleri ve kavramlarıyla özümsemiş ve özümsemişi gibi uygulayacak özneleri yetiştirmek gerekiyordu. Ankara Hukuk Fakültesi'nin temelleri bu düşünceyle atılmıştır.

Atatürk'ün Ankara Hukuk Mektebi'ni açarken yaptığı 5 Kasım 1925 tarihli konuşması, bu konuda açıktır ve kesindir.

⁵ Dinçer, Kısaca Felsefe, Ankara, 2010, s. 227.

⁶ Benzer görüş: Türkbağ, Kanıtlanamayanı Kanıtlamak: Ronald Dworkin'in Hukuk Kuramı, İstanbul, 2012, s. 17, 18.

⁷ Selçuk, Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne, Ankara, 1998, s. 273 vd., 283 vd.

“Hukuk”un devlet ve toplum yaşamı açısından ne denli önemli ve vazgeçilemez bir öge olduğunu çok iyi kavrayan Atatürk’ün özellikle konuşma içinde geçen ve bir hukuk öğretim kurumunu açmayı devrim bağlamı içinde ele alan sözleri üzerinde durmak gerekir.

Atatürk, her şeyden önce bir devrimi yapmak kararıyla yola çıkmıştır ve bu devrimin anlamı şudur: “... devrim, sözcüğün ilk bakışta işaret ettiği ihtilâl anlamından başka, ondan daha geniş bir değişimi anlatmaktadır. Bugünkü devletimizin biçimi, yüzyıllardan beri gelen eski biçimleri bir yana iten en gelişkin biçim olmuştur.” Atatürk’e göre hukuk devrimi de bu devrimin bir parçasıdır ve anlamı “... yalnız dış görünüş ve sözcük anlamı biçiminde değil, fakat bilinçli ve anlamlı niteliğiyle, yasalarıyla ve hukukçularıyla açıklayacak ve savunacak önlemleri alma” ve “Büsbütün yeni yasalar yaparak eski hukuk esaslarını temelinden ortadan kaldırma girişimi”dir.

Atatürk, Cumhuriyet’in başında halk istencine dayanan laik yasaların önemini de çok iyi bilmektedir: “Ulusun varlığını sürdürmesi için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağlantı, yüzyıllardan beri gelen biçim ve niteliğini değiştirmiş, bir başka deyişle ulus, dinsel ve mezhepsel bağlantı yerine, Türk ulusçuluğu bağlantısı ile bireylerini toplamıştır (...) bütün yasalarının ancak dünyasal gereksinmelerden esinlenmek ve gereksinmenin değişmesi ve gelişmesiyle durmadan değişmesi ve gelişmesi esas olan dünyasal bir anlayışı, yaşamı yöneten neden saymıştır.”

Atatürk, bu nedenlerle “... yeni hukukun esasları ile alfabesinden öğrenime başlayacak bir yeni hukuk kuşağını” ve “Yeni Türk toplum yaşamının kurucusu ve güçlendiricisi olmak savı ile öğrenime başlayan” (...) “Cumhuriyet döneminin gerçek hukuk bilginleri”ni yetiştirmek için Ankara Hukuk Mektebi’ni (Fakülte) açmaktadır. Atatürk, hukuk ve yargı bağımsızlığı bilinciyle bu hukukçuların, “yargı görevi yapan”ların (2004/5237 sayılı TCY, m. 6/1-d) hukuksal konumlarının önemine de değinmekte, onları sıradan kamu görevlilerinden ayırmak gereğini duymaktadır: “Bugün tanık olduğumuz olay, yüksek memur ve uzman bilginler yetiştirme girişiminden daha büyük bir önemi haizdir.”

Atatürk’e göre, Ankara Hukuk Mektebi bu çerçevede “Cumhuriyet’in (sağlam) desteği, güçlendiricisi⁸ olacak (...) büyük bir kurum”dur. Bu güvence nedeniyle bu “kurumun açılışında duyduğu mutluluğu hiçbir girişimde duymamış”tır ve “bunu açığa vurmaktan ve belirtmekten” dolayı da çok mutludur.

Amaç ve seçilen araçlar elbette doğrudur.

⁸ Kanımızca doğru çeviri, “geniş anlamda yaptırım”; bir başka anlatımla “sanctio” değil, “sağlam destek, güçlendirici” anlamındadır (S. S:).

Bu bağlamda, bir dizi Batı yasaları alınmıştır. Özellikle İsviçre'den alınan Türk Yurttaşlar Başyasası⁹ (T. Medeni Kanunu), erken Cumhuriyet döneminde gerçek bir hukuk devriminin başladığını gösteriyordu.

Bu Başyasa'nın gerekçesinde hukuk devriminin amacı şöyle belirtilmiştir: “Çağcıl uygarlığı almak ve benimsemek kararıyla yürüyen Türk ulusu, çağcıl uygarlığı kendisine değil, çağcıl uygarlığın gereklerine her ne pahasına olursa olsun kendisi ayak uydurmak zorundadır.”

Gerekçedeki bu tümceler, Atatürk devrimi içinde yer alan hukuk devriminin amacını çok çarpıcı biçimde açıklamaktadır. Yerleşik düzene bütünüyle geçmemiş, okur-yazar oranı çok düşük, kentleşmemiş bir topluma en yüksek uygarlık değerlerini yakalamış bir toplumun başyasası ve dolayısıyla hukuku uygulanmak suretiyle, toplum çağcıl uygarlığa taşınacaktır. Ancak bu yapılırken, Batıdan alınan hukuk asla toplumun düzeyine indirilmeyecek; tersine toplum bu hukukun düzeyine yükseltilecek; böylece Batı yasaları ve dolayısıyla Batı hukuku Batı uygarlığını yakalamada devrimci bir kaldıraç işlevini görecektir.

Bu amaç, hiç kuşkusuz, yalnızca T. Yurttaşlar Başyasası açısından değil, İsviçre'den alınan Borçlar ve İcra ve İflas başyasaları, İtalya'dan alınan Ceza Başyasası, İsviçre ve Almanya'dan alınan Hukuk ve Ceza Yargılama başyasaları ve bütün öbür yasalar için de geçerliydi.

Gündelik yaşamı ve geleneksel yapıyı, en çok etkileyen ve zorlayan araç, her zaman hukuk olmuştur. Ulaşılmak istenen yaşam biçimi ve kültür düzeyi bellidir: “...yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını asri ve bütün mana ve eşkâliyle medeni bir heyet-i içtimaiye haline is'al etmektir.” (Atatürk).

Atatürk bir başka konuşmasında; “Dünya korkunç bir hızla ilerliyor. Biz bu hızın dışında kalabilir miyiz? Türklerin yüzyıllardan beri izlediği yol sürekli bir yön kolladı. Biz daima Doğu'dan Batı'ya yürüdük.... Ülkemizde çağcıl bir düzen kurmak istiyoruz. Uygarlığa girmek isteyip de Batı uygarlığına dönememiş ulus var mıdır?” diye soruyor ve Batının niçin seçildiğini de açıklıyordu.

Atatürk seçimini doğru yapmış ve bu amaca ulaşmak için de hukuku kullanmıştır. Bu, köklü ve ansızın yapılan bir kültür aşılama (acculturation, indoctrinement, haraset-i fikriye) olgusudur.

⁹ Batı dillerinde medeni yasa, ceza yasası gibi toplu temel yasal düzenlemelere “code, codice, codigo”, özel bir konuyu düzenleyenlere “loi, legge, ley” gibi adlar verilmesine karşın, Türk hukukunda hepsine yasa (kanun) denmektedir. Terimimizdeki bu eksikliğin giderilmesi için birincilere “asalyasa” ya da “başyasa”, ikincilere “yasa” denmesinde yarar bulunmaktadır. (S. Selçuk.).

IV- HUKUK DEVRİMİNİN AMACI GERÇEKLEŞTİ Mİ?

Şimdi, hukuk alanına dönelim ve bütün bunları gözetererek şu soruyu kendimize soralım ve dürüstçe yanıtlayalım: Peki, hukuk devriminin yukarıda sergilenen amaçları gerçekleşti mi?

Cumhuriyet yüzüncü yaşına yaklaşırken Türk hukuk devrimi, toplumu Batı hukukunun düzeyine mi çıkarmıştır yoksa amacından sapıp hukuku toplumun düzeyine mi indirmiştir ya da ikisinin ortasında mı bocalamaktadır? Bu soruya verilecek yanıt, başarının turnusolüdür ve şu soruyu kışkırtmaktadır: “Türk hukukçusu ve uygulamacısı Batılı yasaları ve dolayısıyla Batılı hukuku ne oranda özümsemiş, içselleştirmiştir? Türk mutfağında kotarılan ürünler başarılı mıdır? Atatürk devriminin bütünlüğü içinde Türk hukuk devrimi amacına ne ölçüde ulaşabilmiştir?”

Türk hukuk uygulamasının zaman zaman çağcıl değerleri yakaladığı elbette yadsınamaz. Ancak, bu türden kimi tekil başarılar, bizi aldatmamalı, gevşetmemelidir. Eğer sorunlara cam saydamlığından bakamazsak kendimizi aldatırız. Zira “hiç kimse görmek istemeyen kadar kör değildir”. Bu yüzden karşı olan ne varsa ondan yana olmadan, yana olan ne varsa ona karşı olmadan, abartmadan, küçültmeden, gerçeklerle yüzleşmeyi göze alarak, yürekli bir hesaplaşma bilinciyle yaşananlara olduğu gibi bakıldığında ve yargısal görüşlerin ortalaması alındığında, yukarıdaki soruları olumlu yanıtlamak kanımızca olanaksızdır.

Bu bağlamda kendi uygulama alanımız olan suç (ceza) hukukundaki birkaç değerlendirmeyi sunmakta yarar vardır.

Marc Ancel, dünya çapında bir hukukçudur. “Toplumsal savunma öğretisi” ders kitaplarında bağımsız bir bölüme sahiptir. Ayrıca karşılaştırmalı hukuk araştırmaları ve bu konuda ortaya attığı yöntemle de uluslararası ününü pekiştirmiştir. Suç (ceza) hukukunda karşılaştırmalı araştırma yapmanın yararı ve zorunluluğu konusunda yazdığı bir yazıda, cezacıların karşılaştırmalı incelemelerde dikkat edecekleri noktaları açıklarken, kurumların bir ülkeden öbürüne aktarılmasının çok ciddi sorunlar yarattığına değiniyor ve sözü “benimseme/iktibas/réception” yoluyla yasa/hukuk almaya getiriyor. Türkiye'nin 1889 Zanardelli Ceza Yasası'nı İtalya'dan; Fransa'nın “probation” ve “jüri”yi İngiltere'den aldığını belirten Ancel, bizim için önemli bir tanıda (teşhis) bulunuyor: “Zanardelli Yasası, Türk uygulamasında kimi önemli yozlaşmalara uğradı”.¹⁰

¹⁰ Marc Ancel, *Intérêt et nécessité nouvelle de la recherche pénaliste comparative*, Mélanges en l'honneur du Doyen Pierre Bouzat, Paris, 1980, s.

Merhum Taner, İtalyan kökenli Türk Ceza Yasası'nı Fransız öğretisiyle yorumlamış, kimi yanlış sonuçlara ulaşmış; bir dönemin tek ceza hukukçusu olarak uygulamayı da etkilemiştir. Eğer o dönemde suçların birleşmesi, edilgin öznenin rızası ve nedensellik bağlantısı (nesnel yükletilebilirlik kuramı, Objektive Zurechnung), (İllyet Nazariyesine Dair, [Yavuz Abadan], İHFM, 1936, s. 169 vd.) gibi konularda kendine özgü kuramlar geliştirerek dünyaca tanınan bir bilim adamı olan Honig, kuşkusuz aynı kürsüde ders verseydi,

İkinci örnek de şudur: Merhum Prof. Dr. Sahir Erman, İtalya'da konuk öğretim üyesi olarak ders verdiği 1983 yılında, Roma Hukuk Fakültesi'nde Türk Yargıtay içtihatlarından örnekler sunarak 1889 İtalyan Ceza Yasası'nın nasıl uygulandığını anlatan bir konuşma yapar. Konuşma dinleyicileri öylesine şaşırtır ve sarsar ki, daha sonraları Adalet Bakanlığı da yapan ve Anayasa Mahkemesi'nde görev alan Prof. Conso, dinleyenler adına bu uygulamaya adeta başkaldırırcasına: “Sizin hukuk fakültelerinizde ceza hukukunun en basit esasları öğretilmiyor mu ki, yargıçlarınız, Yargıtay'ınız böyle garip kararlar veriyor?” diye tepki gösterir¹¹. Oysa rahmetli Erman, İtalya'da basılan bu konuşmasında, Türk hukukçularınca başarılı sayılan yargısal görüşlerden örnekler seçmiş ve destek göreceğini ummuştur. Ne var ki, sonuç, merhum Erman için tam bir düş kırıklığı olmuştur.

Yaşadığım pek çok örnekten birini daha vermek isterim.

Merhum Hocam Prof. Dr. Faruk Erem, ne zaman bir kitabı yayımlansa Yargıtay'a uğradığında masamın üzerine bırakıp giderdi. Geldiği zaman odamda isem, avukatlık yaptığından ve taraf durumunda olduğundan söz ederek herhangi bir ikramı kabul etmezdi. Bir keresinde masamın üzerinde Afrikalı hukukçu Général Likulia Bolongo'nun “Droit Pénal Zaïrois” adlı yapıtını görünce çok merak edip ilgilendi. Kendisine istediği zaman getirmek üzere sundum. Aylar sonra uğradı ve alışkanlığının dışına çıkarak, kendisine bir kahve söylememi istedi. Dertliydi: “Bunlar”, dedi, “Bizi geçmişler. Yıllarca hukuk dersi verdim. Ama pek bir şey öğretememişim. Nedenlerini bir türlü açıklayamıyorum.”

Afrika'yı sömüren devletler, oraya dillerini, kurdukları üniversitelerde terimleriyle ve kavramlarıyla birlikte hukuklarını vermişler, mahkemelerde uygulamalar yapmışlar, daha sonra da bunları bağımsızlığına kavuşan ülkelerin hukukçuları sürdürmüşlerdi. Gelişme aralıksız yaşayıp gitmişti. O nedenle Afrika'daki hukuk uygulamasının sömüren ülkedeki uygulamadan hiçbir başkalığı olamazdı, elbette.

Bu görüşlerimi aktararak hocamı teselli etmeye çabaladım.

Üzülmede elbette haklıydı.

Unutmayalım. Yukarıdaki hukukçuların hemen hepsi ömürlerinin en az kırk yılını bilime “harcamış” insanlardır. Hukuka böylesine emek vermiş insanların uygulamada kendisini hukuka bağlayan zincirin ilkesel halkalarının sık sık kırıldıklarını görmesi acaba nasıl bir duygu ya da işkencedir? Her hukukçu bütün insanların ve insanlığın yazgısından sorumludur. Bu insanlar, hukuk bilgisi, bilimi ve kuramı ile uygulamanın açmazları arasında çırpınırlarken, umudun alacakaranlığın-

bugünkü uygulama kesinlikle değişik ve daha başarılı olurdu. Türkiye, bu olanağı, ne yazık ki, elinden çıkarmıştır!

¹¹ Milliyet, 28.1.1995.

da, hiç kuşkusuz kendilerini sürekli olarak kimileyin göğsünde yüreği parçalanmış bir Prometheus, kimileyin yaşamını hukuka adanmış bir Sisiphos, kimileyin de düşüncü bir Don Kişot gibi duyumsamışlardır. Ancak “her an doğuş halinde olan bir dünyada”¹² yaşadıkları bilinciyle, toplumlarına ve insanlarına karşı sorumluluklarını ve her an bir ışığın doğacağına ilişkin inançlarını hiç yitirmemiş, boşunalık duygusuna kapılmamışlardır. Toplumsal ölçekte belki küçük ama bireysel ölçekte yeterince büyük olduğuna inandıkları çabalarının küçük zaman dilimleri içinde boşa gittiğini, kendileri hukuku ilerletmeye çalıştıkça birilerinin onu geri çektiklerini görmüş, bunların acılarını yaşamışlardır. Bugünkü de yaşamaktadırlar. Elbette burada önemli olan husus, hukukun başına gelenler değil, hukukun başına gelenlerin nelere yol açtığıdır. Bu sonuç ise, bütün toplumun ve özellikle de hukukçuların huzursuzluğundan bellidir.

Özel hukuk alanında da durumumuzun parlak olduğu söylenemez. Zira Yargıtay'daki ortak kurul toplantılarında bunları da yeterince yaşadım, yaşadık.

Her kurum, her kavram elimizde, ne yazık ki, Doğululaştırılmıştır. “Doğu”, “Batı” ayrımı felsefe, siyaset ve toplumbilime dayanan düşünsel bir ayrımdır; coğrafya açısından yapılan bir ayrım değildir. Bu açıdan Batı, özgürlüğün, gönencin, insan haklarıyla donatılmış bir toplum yaşamının simgesidir. Doğu, tümelci, baskıcı, yoksulluk, insan haklarından yoksunlukla yaralı bir toplum yaşamının simgesidir. Bu nedenle sözgelimi, Batı'nın çok uzaklarında yer alan Avustralya, Güney Afrika, aşağıda, inceleyeceğimiz Japonya, Batı küresinin; buna karşılık Amerika'da yer alan Küba, Doğu küresinin üyesidir¹³.

Alıntı/benimseme yoluyla alınan yasaların, doğal hukuk ortamından çıktıkları ve bir başka ortama taşındıkları bir gerçektir. Böyle bir gerçeğin doğal sonucu da elbette şudur: Yeni toplumsal ortama uyarlanma. Hiç kuşkusuz bu uyarlanma sırasında değişik uygulamalar ve kırılmalar olacaktır. Esasen yasal metinler, kimileyin “durumun gereklerine”, “geleneğe/göreneğe” gibi deyişler kullanılarak buna izin verir. Kimi ilke ve kararlar, zaman içinde özlerini yitirmeden değişimlere uğrayabilir. Ancak bunun elbette bir sınırı vardır ve bu durum, kopup yozlaşmanın ve içeriklerin/özlerin başkalaşıma uğratılmasının özrü olamaz. Kökeninden kopmuş bir hukuk, ikiyüzlüleşmiş demektir. Çünkü o, artık doğru bir hukuk değil, Batı hukukunun sulandırılmış bir biçimidir.

Sonuç üzücüdür: Batı'nın verimli toprağında kendisine inananlarla çoğalan üretken varsıl hukuk, doğunun çorak kültür toprağında yetersizlerin elinde dogmatik kalıbına sıkışıp güdük, ürünsüz ve yoksul kalmış, azalmıştır. Bu yüzden de kanımız gibi bize sıcak ve yakın olması gereken hukuk, hepimize yabancılaşmıştır: “Hukuk mahzun, biz mahzun.”

¹² Garaudy, (Ahmet Zeki Ünal), 20. Yüzyıl Biyografisi, Roger Garaudy'nin Felsefi Vasiyetleri, Ankara, 1996, s. 14.

¹³ Benzer görüş: West, (Ahmet Cevizci), Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, Rousseau, Kant, Hegel ve Nietzsche'den Heidegger, Foucault ve Derrida'ya, İstanbul, 2013, s. 21.

V- BAŞARILI BİR ÖRNEK: JAPONYA'DA HUKUK DEVRİMİ

Uçurumun dibinde debelenip duran hukuku ayağa kaldırmak, uçurumun kıyılarında konuşlanan hukukçulara düşmektedir.

Buna karşılık Batı hukukunu benimseyen Japonya'da böyle bir durum yaşanmamıştır.

Batı kurumlarını ve kültürünü 19. yüzyılın sonlarına doğru “Meiji Yenilenmesi”yle birlikte almaya başlayan Japonya, hukuk devrimine ilkin Fransız medeni hukukunu benimseyerek yola çıkmıştır. Ancak Japonlar, işin başında hukukun bir iç dili olduğunu ve kavramların önemini çabuk anlamışlar, kendi dillerinde bulunmayan, sözgelimi, “özel” karşılığı “kenri”, borç karşılığı “gimu” gibi sözcükler üretmişler, kimi kavramları da olduğu gibi almışlar, kavramı yazıya dökmeye yetmeyince abecelerine yeni harfler eklemişler ve bunları yayımlayarak kamuoyuna duyurmuşlardır. Dönemin ekonomik ve toplumbilimsel gerçeğine eğilmişler; hukuku anamalcı (kapitalist) düzene geçmekte bir kılavuz olarak görmüşlerdir. Bunun için de ilkin yeni hukuku uygulayacak hukukçuları yetiştirmek amacıyla Gustave Emile Boissonade ve George Bousquet gibi ünlü bilginleri getirterek geleceğin hukukçularına yeni hukuku öğretmişlerdir. Yeni yasal düzenlemeleri gerçekleştirecek olan kurulun başına da Boissonade getirilmiştir. Medeni Başyasa 1890 yılında yayımlanmıştır. Boissonade, yeni Japon ceza ve ceza yargılama başyasalarının da mimarıdır. Günümüzde Japon hukukunun ulaştığı başarı tartışma götürmemektedir¹⁴.

Tam bu noktada bizdeki başarısızlığın ilk nedeni kolaylıkla anlaşılmaktadır: Yeni hukukun uygulanmasını yeni hukuku bilen kuşaklara bırakmamak.

Aslında Atatürk de yukarıdaki konuşmasında Ankara Hukuk Fakültesi'ni “Yeni hukukun esaslarıyla abecesinden öğrenime başlayacak yeni bir hukuk kuşağını yetiştirmek için” açtıklarını söylüyordu. Ancak bu görüşte direnilmemiş, yeni hukuk, İslam hukuku öğreniminden geçmiş eski hukukçularca ve ivediyle uygulanmaya başlanmıştır. İştahla ve canla başla çalışsalar da yeni hukukun kavramlarına yabancı olan yargıçlar, çelişik kararlar vermeye başlamışlardır.

Japonya başarıyla yürürken ülkemizde yaşanan bu çelişkileri, aslında bu kargaşayı düzeltmek için bulunan çare ise “içtihatları birleştirme” kurumudur. Buna göre, ülkemizde hukuk ya da ceza dairelerinin kendi aralarında karar uyuşmazlığı olması yahut da Yargıtay dairelerinden birinin yerleşmiş görüşünden dönmek istemesi veyahut da hukuk ve ceza genel kurullarının birbirine ters düşen kararları ya da genel kurulların birbirleriyle ya da bir genel kurulun bir daire ile arasındaki görüş ayrılığının bulunması durumunda hukuksal görüşler birleştirilerek

¹⁴ Yosiyuki Noda, La réception du droit français au Japon, Revue internationale de droit comparée, 1963, volume 15, numéro 3, 544-547; Bozkurt, (G), Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Ankara, 1996, s. 26, 27, 32, 33.

(tekleştirilerek, bir durumuna getirtilerek) kesin çözüme ulaşılmaktadır (1983/2797 sayılı Yargıtay Yasası [YY], m. 15, 16). İçtihatları birleştirme kararları, Yargıtay genel kurullarını, dairelerini ve adliye mahkemelerini bağlamaktadır (YY, m. 45/5).

Özüyle ve getirdiği yöntemiyle hiç de sağlıklı bir kurum değildir, bu.

Her şeyden önce içtihatları birleştirme kararlarının bağlayıcı olması, elbette bir yargıcın bir başka yargıcın görüşüne karşı bağımsızlığı ilkesiyle çelişmektedir. Burada hukuk güvenliği söz konusu değildir. Hukuksal yorumlarda, tanımlarda birliğin sağlanamaması söz konusudur. Bu bir.

Bu tür kararların yasa gibi benimsenmesi erkler ayrılığı ilkesine de aykırıdır. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi'nin tersi görüşleri yerinde değildir¹⁵. Bu iki.

Böyle bir kurum, incelediğimiz kadarıyla, hiçbir ülkede yoktur. Portekiz'deki kurum ise özü açısından çok değişiktir. Bu üç.

Ülkemizde içtihatları birleştirme kurumu, hukuk güvenliği kaygısıyla doğmamıştır. Daha çok hukuk kavramlarının tam anlamıyla yerleşmemiş olması kaygısından doğmuştur. Bu dört.

Dahası, ülkemizde Batılı anlamda bir temyiz kavramı günümüzde bile yoktur. Temyiz kavramının ve yolunun kapsamı, sınırları bugün de belirsizdir. Yargıtay duruşma yapmamakta, kanıtlarla yüz yüze gelmemektedir. Temyiz incelemesi dosya üzerinden yapılmaktadır. Bu durumda denetim yargıcının olanakları ve yetkileri sınırlıdır. Dolayısıyla temyiz incelemesi, olaysal/eylemsel değil, elbette bir maddenin ya da ilkenin yorumu, kapsamı ya da bir kavramın tanımı gibi yalnızca hukuksal konularda söz konusu olabilir. Oysa ülkemizde bu kavram ve sınırları günümüzde bile belirsizdir. Yargıtay, sadece hukuk değil, doğa ve mantık yasalarını da çiğneme pahasına, sık sık olaysal/eylemsel sorunlarda da kararlar vermekte, kimileyin bu tutum, içtihatları birleştirme kararlarına dek uzanmaktadır. Nitekim 1950'li yıllardan önceki dönem incelendiğinde bu konuda yılda pek çok içtihatları birleştirme kararının verildiği ve kimilerinin olaysal sorunlarla ilgili olduğu görülebilir. Eğer öbür kavramlar gibi temyiz yolu kavramı da doğru anlaşılıysaydı, Yargıtay'a gelen iş sayısı hiç bir buçuk milyona dayanır mıydı? Elbette dayanmazdı. Hukukî görüşler üretmekle yükümlü Yargıtay yargıçlarının temel amaçları, iş çıkarmak kaygısıyla sınırlı olur muydu? Olmazdı, elbette. Bu da beş.

Hoş, hangi kavram, bilimsel ölçütlere göre belirleniyor ki?!

Her insanı ilgilendiren en yaygın bir kavramı, “duruşma” kavramını ele alalım. Mahkemecilik oyununa dönen duruşmalardan bütün toplum bezmiştir, yaka silkemektedir. Dünyanın hiçbir ülkesinde bizdekine benzer bir duruşma yoktur, hiç olmamıştır da.

Geçelim ve yine hastalık üzerine yoğunlaşalım.

¹⁵ Anayasa Mahkemesi, 12.06.1969-1968-38-34.

VI- “FİLODOKS”(LAŞAN)LAR İLE “KIEN”(LEŞEN)LERİN KUTUPLAŞMASI

Her yerde hukuku yapılandıran özneler ikiye ayrılırlar: Uygulamacılar ve bilim insanları.

Hukukumuzun yakalandığı hastalığın virüsü de, adı da bellidir: “Bilim başka, uygulama başka.”

Hastalığa ve öznelere bakıldığı zaman ortaya çıkan gerçek de şudur: Bu iki kesimde yer alan öznelerin birbirinden uzaklaşıp kutuplaşması.

Kutuplaşmanın uçlarında yer alan özneler, birbirlerine uzak bir dünyadan bakmaktadırlar.

Kutbun bir ucunda birinci özneler, yani hukuk uygulamacıları bulunmaktadır. Uygulamacılar, yukarıdaki sözün yelpazesıyla serinleyerek kendilerini aldatıp kandırmakta, doğru hukuktan sapmakta, hukukun felsefi özünden uzak bir uygulamaya yönelmekte; hukuksuzluğun sorumluluğuna, boyunlarını bükerek adeta bir yazgı imiş gibi katlanabilmektedirler. Bu olgu, gerçekleştirildiği ileri sürülen hukuk devriminin ilk çeyrek yüzyılında eylemli olarak kanıtlanmıştır. Bilindiği üzere 1950'lerde ülkemizde hukuk fakültesini bitirmemiş sahte bir kişi, iyi derecelerle yükselerek önemli bir ilde yargıç olabilmıştır.

Bu olayla birlikte Türk hukuk uygulamasında hukuk öğreniminden geçmenin ve bilimin gereksizleş(tiril)diği ve hastalığın varlığı apaçık ortaya çıkmış, gerçek anlamda hukukçuların değil, sadece yargısal kararlara tapıp onları izleyen yasacıların elinde uygulanan hukukun ruhunu, bilimsel ve felsefi özünü yitirdiği eylemli olarak kanıtlanmıştır.

Birinci özneler, yani Türk hukuk uygulamacıları, tıpkı Platon'un “Devlet”inin VII. Kitabındaki konuşmalarda geçen ünlü ve doğru bilme edimi ile bilmemenin körlüklerini yansıtan¹⁶ “mağara eğretilmesi”ndeki¹⁷ görüntüleri, görünüşleri ve buna dayanan inançları, kanıları, sanıları (doksa)¹⁸ yanılsamaları¹⁹ (illusio, illusion) gerçek sananlara benzemektedirler. Tıpkı onlar gibi görünüşleri, sanıları, yanılsamaları gerçek hukuk sanmakta, hukukun kendisini değil, gölgelerinin her birini doğru (verum, vrai)²⁰ sanarak aldanmaktadırlar. Bu nedenle, ülke-

¹⁶ Morin, (Hüsni Dilli), Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Bilgi, İstanbul, 2010, s. xv vd.

¹⁷ A. höhlengleichnis, F. allégorie de la caverne, İn. allegory of the cave, O. mağara istiaresi.

¹⁸ İlkçağ Yunan felsefesinde “inanca dayalı bilgi”, “kanı”, “sanı” anlamlarına gelen ve “gerçek bilgi” anlamındaki “episteme” ve “gnosis” sözcüklerinin karşıtıdır. (“Doksa” sözcüğü için bk. Güçlü/E. Uzun/S. Uzun/Yolsal, Felsefe Sözlüğü, Ankara, 2008, s. 426; Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, (Daha sonraki dip notlarında “Cevizci, Sözlük” olarak geçecektir), İstanbul, 2010, s. 499; Tepe, Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat, Ankara, 2003, 40-42. Daha sonraki bu yapıtlar, “Hançerlioğlu, Sözlük”, “Güçlü/..., Sözlük”, “Cevizci, Sözlük” olarak geçecektir).

¹⁹ Yanlış algılama ya da tasarım.

²⁰ Bilim ile dil ilişkisinin üzerinde duran düşünürler, haklı olarak belirsiz ve çok anlamlı sözcüklerden arınmış bir bilim dili üzerinde duyarlılıkla durmuşlardır. Bilim geleneğinin ve kültürünün yerleşik olduğu ülkelerde bu sorun büyük ölçüde çözülmüştür. Ancak yine de sorunlar çıkmaktadır. Her bilim dalında, sözgelimi hukukta, özellikle de felsefede terim birliğini sağlamak kolay olmamaktadır. Buna bir de bir bilim ve felsefe dili olmaya duran ve bu yolda çabalar gösteren Türkçemizdeki kavram dilinin istenen noktaya yeterince ulaşmadığı gözeticilerince ve bu nedenle yabancı dillerden terim aktarma söz konusu olunca, terim birliğini sağlamak şöyle dursun, belkiler çoğalmakta, sorunlar sorunsala dönüşmektedir. Ulaşılan bu olgu, bilim insanlarını ve

mizde uygulamacı, son çözümlemede “bilgi dostu” (filosof²¹) değil, “sanı dostu” (filodoks²²) olmuştur.

felsefecileri ya yabancı sözcükleri olduğu gibi aktarmaya ya da haklı olarak Türkçe köklerden yeni terimler üretmeye itmektedir. Türkçenin kaynaklarının zenginliği ve akışkanlığı gözetildiğinde kendimizi ikinci ke- simde görmekteyiz. Her şeyden önce bir ad ve nitelik varsa, onun hangi nesneye ilişkin olduğu sorusunun yanıtını vermek, yani taşıyıcıyı belirlemek gerekir. Bu bağlamda Türkçemizde bulunan “gerçeklik” (L. realitas, A. realtät, Wirklichkeit, F. réalité, İ. reality, İ. realtà, İs. realidad), “doğruluk” (Y. aletheia, L. veritas, A. Richtigkeit, Wahrheit, F. vérité, İ. truth, İ. verità, İs. verdad) ve “hakikat” terimlerini taşıyıcısını gözeterek irdelemekte yarar vardır. “Gerçeklik” teriminin taşıyıcısı, çoğu zaman somut nesnelere, varlıklardır. Ancak gerçeklik terimi gittikçe genişlemiş, yerçekimi, doğal ayıklanma gibi denenmesi olanaksız kuramsal görüşleri/vargıları ya da varlığın ayrılmaz parçası olan soyut nesnelere ve varlıklar da taşıyıcı olmuştur. De- mek oluyor ki, gerçeklik, her zaman var olanın özelliğidir. Bu nedenle gerçeklik, bir öznenin varlığını gerek- tirmemektedir. Çünkü bilen öznenin, bilinçten bağımsızdır. Bu durumla gerçeklik, varlıkbilimin (ontoloji) alanına girer. Bu açılardan gebelik, kadının gebe olması, somut ve doğal bir “gerçek”tir. Buna karşılık çok tartışılan “doğruluk” teriminin taşıyıcıları daha geniş ve somut var olanlar değildir. Birinci taşıyıcılar, yar- gılar, önermeler, savlar, kuramlar vb. gibi, düşünce ürünü ve bilgiye ilişkin nesnelere. İkinci taşıyıcılar, haklı (juste) ya da haksız (injuste) bir durumu bildiren hukuksal, ahlaksal yargılardır. Üçüncü taşıyıcılar, mantık ve akıl yürütmeye ilgili sonuç yargılarıdır. Bu yüzden doğruluk, her zaman bir bilen, bilincin, kısaca öznenin varlığını gerektirir. Öznesiz, bir özne tarafından ortaya konulmayan bir yargı, bilgi, önerme, sav, kuram vb. düşünce ürünlerinin doğruluğundan, yanlışlığından söz edilemez. Bu nedenle doğruluk, bilgi ku- ramının (epistemoloji) alanına girer; bilginin olguya, nesneye uygunluğunu, nesnellik de nesnenin değil, bil- gimizin “doğruluk” ölçüğündeki derecesini, değerini ve niteliğini anlatır. Özdeş örneği yinelersek, gebe kadı- nın çılgınlığı yine bir gerçektir, ama sergilenmesi doğrudur. Nitekim doğal dilde, yani günlük konuşma dilinde de “doğru(luk)” sözcüğü, “doğru dost, doğru yöntem, doğru karar” gibi ahlaka, “doğru bilgi, doğru haber” gibi bilgiye ilişkin anlamda kullanılmaktadır (Özlem, Felsefe ve Doğa Bilimleri, İstanbul, 2013, s. 111, 112, 201). Bilim insanı, felsefeci de bu sözcüğü terim olarak bu anlamlarda kullanılmaktadır. Zira bilim insanı ya da felsefeci, her şeyden önce kimileyin anlambilimsel (semantik) eleme işlemiyle “doğru” terimini kendi bi- limsel ya da felsefi etkinliğinin ürünü olan ve olgulara uygun bilgiler için kullanır ve doğrunun nitelediği sözcüğü/terimi belirsizlikten, çokanlamlılıktan kurtarır yahut da kimileyin doğal dilde yanlış kullanıldığını belirler. Bu sonucuna bir örnek vermek gerekirse, sözgelimi doğal/günlük dilde “balina balığı”, “yunus balığı” denmektedir. Oysa bir hayvan bilimci (zoolog) için balık, solungaçlı, soğukkanlı bir hayvan türüdür. Bu yüzden balina ve yunus balık değil, “memeli hayvan”dır. Böylelikle ilk aşamada bilim insanı, ilkin anlamı bulanık, karışık olan “açıklama konusu sözcük”ü (explicandum), örneğimizdeki gibi günlük/doğal dilde kul- lanılan doğru, balık gibi sözcükleri belirler. İkinci aşamada bilimi ilgilendiren “kesin ve şaşmaz anlamlı açık- lanmış sözcük”ü (explicat), yani olayımızda “doğru bilgi, doğru haber, balık, memeli” gibi sözcükleri ortaya koyar. Üçüncü aşamada kavrama dönüştürerek ve tanımlayarak kavram açıklamasını (explication) gerçek- leştirir. (Carnap, ileten: Özlem, Felsefe ve Doğa Bilimleri, İstanbul, 2013, s. 111, 112, 127; Özlem, Günü- müzde Felsefe Disiplinleri, İstanbul, 2007, Stegmüller, “Bilgi Kuramı”, s. 299 vd.). Arapça hakikat terimi ise, çoğu felsefecilerce doğruluk terimiyle eşanlamlı kullanılmakta, başlıca Avrupa dillerinde de iki terim ay- nı sözcüklerle karşılanmaktadır. Kimi yazarlar, bu terimi, varlığın kendisinin belirlenimi, yani kendi özüne ya da düşüncesine uygun düşme anlamında kullanılmaktadırlar. Bu açıdan doğruluk ya da hakikat terimlerinin doğru karşılığının, felsefedeki düşünce akımı olarak ele alınmadığı takdirde, “sahicilik” (A. authentizität, F. authenticité, İ. authenticity) ya da daha belirgin doğruluğu anlatan ve onamayı da kapsayan doğruluk (A. Gewissheit, F. ve İ. certitude, İ. certezza, İs. certeza) anlamını da kapsadığı kanısındayız. Doğrulama (A. verifikation, İ. verificatin, F. vérification, İ. verificazione) sözcüğü de bu görüşü kanıtlamaktadır. Bu neden- le incelememiz boyunca “gerçek(lik)” terimini üzerinde uzlaşılan ve bilinen anlamda; “doğru(luk)” terimini de en geniş ve yerine göre yukarıdaki anlamlara uygun düşecek biçimde kullanmayı sürdüreceğiz. (Hançerlioğlu, s. 66, 135, 150, 151; Sözlük, Güçlü/..., s. 424, 425, 593, 1237; Sözlük, Cevizci, Sözlük, s. 496, 497, 710, 711, 741, 1353, 1354; Lalande, Vocabulaire technique et critique de la philosophie, PUF, Pa- ris, 1980, s. 97, 98, 894, 900-902, 1194-1199

²¹ Felsefe sözcüğünün Yunanca “sevgi” (philia) ve “bilgi/bilgelik” (sophia) sözcüklerinin birleşmesinden oluş- tuğu, “bilgi/bilgelik sevgisi” demek olan ve Türkçede bu anlamda kullanılan “felsefe” ya da “filozofi” (philosophie) sözcüklerinin doğru olduğu; buna karşılık düşünür, felsefeci anlamında kullanılıp, “z” harfiyle yazılan “filozof” sözcüğünün doğru olmadığı, zira Yunanca “zophus” sözcüğü “karanlık” anlamına geldiği için filozof sözcüğünün zorunlu olarak “karanlık seven/sever” anlamına geleceği, “bilge seven/sever” anla-

Kutbun öbür ucunda bulunan özneler ise, hukuk öğretisiyle ve bilimiyle uğraşan bilim insanlarıdır. Bilim insanı hukukçularımız, “bilim başka, uygulama başka” çarpıklığının ürettiği hukuk uygulamasından duydukları kaygıyla, bezginlikle, yorgunlukla ve hatta zaman zaman küskünlükle, sadece derslerini verip kendi köşelerine çekilmektedirler. Bu durum da, Nobel ödüllü Elias Canetti'nin (1905-1994) ünlü romanı “Körleşme”deki (1935)²³ eğretilmesini, yani kendine düşen mirası yemekle geçinen ve zamanını sadece 25.000 kitabıyla fildişi kulesinde geçiren romanın kahramanı Profesör Peter Kien'in durumunu anımsatmaktadır. Türk bilim insanları, müstahak olmadıkları halde, yukarıda adı geçen virüsün baskısıyla adeta Kien'leşmeye zorlanmıştır.

Bu durum, gerçek bir dramdır. Bu dramın karşı karşıya getirdiği bu iki özne ve bunların arasında derin bir uçurum, uçurumun dibinde de debelenip ayağa kalkmaya çalışan bir hukuk bulunmaktadır.

Hukukçuların ve toplumun birlikte yaşadıkları böyle bir dramın sürüp gitmesine izin verilemez. Hastalığı sağıltmak, sağlıklı çözümleri bulmak elbette zorunludur. Uçurumun dibinde debelenip duran hukuku ayağa kaldırmak ve bunu başarmak da, uçurumun kıyılarında konuşlanan hukukçulara düşmektedir.

Bu dramı çarpıcı bir biçimde ortaya koymak için Platon'un filodokslarının ve Canetti'nin Kien'inin çizdikleri resimleri sergileyerek öznelerin durumlarını somutlaştırmak yerinde olacaktır.

A- Filodokslar

Önce birinci öznelerin, uygulamacıların durumlarını sergileyen “mağara eğretilmesi”nden başlayalım.

Eğretilmeye göre Platon, bilgi felsefesini, dolayısıyla devleti yönetecek olanları anlatabilmek için insanlardan, güneş ışığının ya da aydınlığın içeriye sızmasını engelleyecek uzunlukta bir geçitle dışarıya bağlanan ve ışığa açılan bir yeraltı mağarası sahnesini tasarlamalarını ister. Bu mağaranın en dibinde, çocukluklarından beri elleri, kolları ve boyunları zincirlere bağlı, kıpırdamadan duran, yüzleri mağaranın duvarına dönük, sadece önlerini görebilen insanlar bulunmaktadır. Arkaları mağaranın ağzına dönük biçimde duran bu insanlar, birbirlerini ve kendilerini görmemekte; sadece önlerindeki duvarı görmektedirler. Arkalarında ise bir yol, yol üye-

mina gelmeyeceği, dolayısıyla “filosof” olarak yazılması gerektiği, haklı olarak, ileri sürülmüştür (Anday, Melih Cevdet, En Önemli İş, Cumhuriyet, 30 Eylül 1994).

²² Eflatun, (Sabahattin Eyüboğlu/M. Ali Cimcoz), Devlet, İstanbul, 1971, s. 170.

²³ Türkçeye “l'aveuglement” karşılığı olarak “Körleşme” diye çevrilen yapıtın Almanca özgün adı, Die Blendung (kamaşma, karmaşa, kuruntu). İngiltere'de Auto da Fe (ateşte yakma), Amerika'da The Tower of Babel (Babil Kulesi), Fransa'da La Tour de Babel (Babil Kulesi) adlarıyla yayımlanmıştır (S. Selçuk).

rinde insan boyu yüksekliğinde bir duvar bulunmakta, yüksekçe bir yerde de ateş yanmaktadır. Duvarın arkasında ise gidip gelen, kendi aralarında konuşan, ellerindeki taşlardan ya da tahtalardan yapılmış insanlara ya da başka yaratıklara yahut da nesnelere benzer araçları oynatan kuklalar bulunmaktadır. İşte bu kuklaların oynattıkları araçların gölgeleri zincire bağlı insanların önündeki duvara yansımakta ve kuklaların konuşmaları da duyulmaktadır.

Öykü böyle başlar. Bu koşullarda Platon'a göre bu evrede yaşanacak olan şudur: Mağaranın dibinde zincire bağlı olarak oturan ve yaşamları boyunca sadece nesnelere gölgelerini görebilen insanlar, onları gerçek nesnelere karıştıracak, gölgeleri gerçek sanacak, konuşma sırasında duydukları seslerin de gölgelerden gelen sesler olduğuna inanacaklardır. Görme, işitme gibi duyuya dayanan bilgiler, görüşlerin oluşturduğu “doksa”dır. Yani sadece inançlar, sanılar dünyasında yaşayanlara özgü görüşlerin bilgisidir. O yüzden bu zincire bağlı insanlara göre biricik gerçek, biricik doğru, ateşin duvara yansıttığı bu gölgeler ve bu gölgelerden kaynaklanan sahte seslerdir.

Platon, bu noktada insanlardan bir şeyi düşünmelerini ister: Bu zincirlenmiş kişilerden biri kurtarılmış ve yüzü kuklaların oynattıkları nesnelere ve ışığın kaynağına döndürülmüş, mağaradan dışarı çıkarılmış olsun. Düşünere göre, bu aşamada kurtarılan kişi, alışık olmadığı güneş ışığından kamaşan, hatta körleşen gözlerini sınıksız kapatacak, dışarı çıkmamak için direnecek, eski “doksa” yaşamına dönmeyi isteyecektir. Çünkü gözleri güneşten kamaşıp, geçici olarak körleşmiştir.

Ancak yine Platon'a göre dışarı çıkarılanlardan biri, gözleri ışığa alıştığında geçici körlüğü yenecek, bu sancılı dönemi aşacak, gördükleri karşısında allak bullak olacak ve mağaraya geri dönecek, eski arkadaşlarına olup bitenleri anlatacak, ancak gölgelerle, görüşlerle yetinmeyi öğrenen eski arkadaşları onun anlattıklarına inanmayacaklardır. O ise, daha önce gördüğü her şeyin kaynağının güneş/ışık olduğunu anlayacaktır²⁴.

²⁴ “Devlet”in çevirmenleri, bu yapıt hakkında haklı olarak şu görüşlere yer vermişlerdir: “Günümüzde insanlık hazinesinde yer alan yapıtların başında Eflatun’un “Devlet” adlı yapıtı gelir. Hıristiyanlıktaki ve Müslümanlıktaki birçok kavramların kaynağı bu yapıtta bulunmaktadır. Descartes’in, “Düşünüyorum, öyleyse varım” sözü, Platon’un “Devlet”te düşünülen, kavranan dünyayı, görülen dünyadan daha gerçek sayma konusunda söylediklerinin bir özeti gibidir. Platon’un bugüne dek ortaya atılmış bütün devlet kuramlarının, Komünizm ve Nazizm de içinde olmak üzere bütün toplum düzenlerinin, Rönesans’tan bu yana politika alanında ortaya atılan görüşlerin, J.-J. Rousseau’nun devlet ve eğitim üstüne düşündüklerinin “Devlet”te çekirdek olarak bulunabileceği ileri sürülmüştür. “Devlet”te Sokrates’in söyledikleri gerçekten kendi düşünceleri de olsa, onları Sokrates’in ölümünden yıllar sonra derleyip kendi dilediği gibi düzene sokan Platon’dur. Tanıdığımız Sokrates ise Platon’un tanıttığı, dilediği gibi konuşturduğu bir Sokrates’tir. Resim modeline ne kadar benzerse benzesin, resmi yapanın eseridir elbet. Ama bir filozof olarak Platon’un da Sokrates’in eseri olduğu su götürmez. Kısaca, Devlet’in babası Sokrates, anası Platon’dur diyebiliriz.” (Önsöz, s. 9 vd.). Alain Badiou da 2012’de yayımladığı kitabında (La République de Platon) “Bu dünyadaki yaşamımıza yön verebilmemiz için mutlak olana bir biçimde erişmemiz gerektiği inancına yaşam veren Platon’dur. Bunun nedeni (...), dokumuzu oluşturan “duyumsanabilir”in, bireysel bedensellik ve ortak söylemin ötesine geçerek, sonsuz doğruların/gerçeklerin kurulmasına katkıda bulunmasıdır” dedikten ve adalet sorunu üzerinde duran “Devlet”in önemini vurguladıktan sonra şunları eklemektedir: “İşin doğrusu, felsefe serüvenlerim boyunca Devlet hep

esin kaynağım oldu.” (Badiou, [çevirenler: Savaş Kılıç/Nihan Özyıldırım], Platon'un Devleti, İstanbul, 2015, s. 9, 10).

Mağara öyküsü, bu sıra dışı çeviriden kimi ufak değişikliklerle olduğu gibi aşağıya alınmıştır:

“Yukarıda değinildiği üzere Platon, öğrenimden geçerek aydınlanmış insan ile aydınlanmamış insan arasındaki başkalaşımı anlatmak için bu benzetmeye başvurur. Buna göre, içinde insanların bulunduğu yer altında bir mağara vardır. Önde de boydan boya ışığa açılan bir giriş. İnsanlar, çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşamaktadırlar. Ne kımıldanabilmekte ne de burunlarının ucundan başka bir yer görebilmektedirler. Sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Kafalarını bile oynatamamaktadırlar. (Çünkü onlar) tutsaktırlar. Yüksek bir yerde, arkalarında yakılmış bir ateş parıldamaktadır. Tutsaklarla ateş arasında dimdik bir yol vardır. Bu yol boyunca alçak bir duvar, tıpkı kukla oynatanların yaptıkları gibi, seyircilerle kendi arasına koydukları ve üstünde ustalıklarını gösterdikleri bir bölme vardır.”

“Bu alçak duvar arkasında da insanlar bulunmaktadırlar. Ellerinde çeşitli araçlar vardır ve taştan, tahtadan yapılmış, insana, hayvana ve daha başka şeylere benzer kuklalar taşımaktadırlar. Bu taşıdıkları şeyler, bölmenin üstünde görülmektedir. Gelip geçen insanların kimisi konuşmakta, kimisi susmaktadır. Sözü edilen koşullarda bu insanlar, elbette kendilerini ve yanlarındakileri görememekte, sadece arkalarındaki ateşin aydınlığıyla mağarada karşılarına vuran gölgeleri görebilmektedirler. Çünkü ömürleri boyunca başlarını hiç oynatamamışlardır. Bunun sonucu olarak bu tutsak insanlar, aralarında konuşacak olduklarında gölgelere verdikleri adlarla gerçek nesnelere anlattıklarını ve bu zindanın içindeki her yankıyı da, geçenlerden birinin her konuşmasını da karşılarındaki gölgenin sesi sanmaktadırlar.”

“İşte bu ilk aşamada, o yüzden de bu insanların gözünde gerçekler, ister istemez yapma nesnelere sadece gölgesidir.”

“İkinci aşamada, bu tutsakların zincirleri çözülür, bilgisizliklerine son verilir, her şeyi olduğu gibi görmeleri sağlanır. Her biri ayağa kaldırılır, başları çevrilir, yürütülür, gözlerinin ışığa doğru dönmesi sağlanır. Ancak görülür ki, bütün bu davranışlar onlara acı vermektedir. Çünkü gölgelerini gördükleri nesnelere gözleri kamaşarak bakacaklardır. Onlara az önce gördükleri şeylerin sadece boş gölgeler oldukları, şimdi gördüklerinin ise gerçek oldukları, çünkü gözlerinin gerçeğe çevrildiği söylendiğinde, önlerinden geçen her şey kendilerine tek tek gösterildiğinde bunların neler olduğu kendilerine sorulsa şaşacak, az önce gördükleri şeylerin şimdiki-lerden daha gerçek olduğunu söyleyeceklerdir. Eğer onlar aydınlığa bakmaya zorlanırlarsa gözlerine ağrılar girecektir. Sonuçta kendi gördükleri şeyleri, onlara gösterilenlerden daha açık, daha seçik bulacaklardır. Hatta onlar zorla alınıp götürülse, dik ve sarp yokuştan çıkarılıp, dışarıya, gün ışığına sürüklense, canları yanacak, karşı koyacaklar, gün ışığında gözleri kamaşacak, onları zorlayanların gerçek dedikleri nesnelere hiçbirini göremeyeceklerdir. Çünkü yukarı dünyayı görmek isterlerse, buna alışmaları gerekir. Rahatça görebildikleri ilk şeyler gölgeler olacak, daha sonra sırasıyla insanların ve nesnelere sudaki yansımaları, kendileri, gözlerini yukarı kaldırdıklarında ise güneşten önce yıldızlar, ay, gökyüzü, en sonunda da güneş olacaktır. Ancak güneşi, artık sulardaki ya da başka şeylerdeki yansımalarıyla değil, olduğu yerde, olduğu gibi görebileceklerdir. İşte ancak o zaman mevsimleri, yılları, bütün görünen dünyayı güneşin düzenleyip kotardığını, mağarada gördükleri her şeyin asıl kaynağının güneş olduğunu anlayacaklardır. İşte o zaman ilk yaşadıkları yeri, orada bildiklerini, zindandaki arkadaşlarını anımsayınca, durumlarına şükredecek, orada kalanlara acıyacaklardır. Mağaradan kurtulanlar, gelip geçen şeyleri en iyi gören, ilk ya da son geçenleri, aklında tutup gelecek şeylerin ne olabileceğini en doğru kestirenlerin elde ettikleri kazanımlar karşısında artık onlara imrenmeyeceklerdir. O boş düşlere dönmekten, eskiden yaşadıkları gibi yaşamaktansa, Homeros'taki Akhilleus gibi, ‘yoksul bir çiftçinin hizmetinde uşak olmayı’, dünyanın bütün dertlerine katlanmaktan bin kere daha iyi bulacaklar, o yaşama bir daha dönmek istemeyeceklerdir. Dahası bu insanlar, yeniden mağaraya dönüp eski yerlerini alsalar, zaten gün ışığından uzaklaşan gözleri karanlıklara dayanamayacaktır. Gözleri daha karanlıklara alışmadan, -ki kolay kolay da alışamaz- yeniden bu karanlıklar içinde düşünmek, zincirlerinden hiç kurtulmamış tutsaklarla gördükleri üzerinde tartışmak zorunda kalsalar, herkes onlara güler, boş yere yukarıya çıkmış, üstelik de gözlerini bozup dönmüşler, diyecektir. Bu insanlar onları çözmeye, yukarıya götürmeye kalkışınca, ellerinden gelse, onları öldüreceklerdir.”

“Platon, daha sonra bu eğretilmeyi/benzetmeyi az önce söylediklerine uyarlar. Buna göre görünen dünya, mağara zindanıdır; mağarayı aydınlatan ateş de, güneşin yeryüzüne vuran ışığı. Üst dünyaya çıkan yokuş ve yukarıda seyredilen güzellikler de, ruhun düşünceler dünyasına yükselişidir. Platon'a göre, kavranan dünyanın sınırlarında ‘iyi’ ideası vardır. İnsan onu kolay kolay göremez. Görebilmek için de, dünyada iyi ve güzel ne varsa, hepsinin ondan geldiğini anlamış olması gerekir. Görülen dünyada ışığı yaratan ve dağıtan odur. Kavranan dünyada da doğruluk ve kavrayış ondan gelir. İnsan ancak onu gördükten sonra iç ve dış yaşamında bilgece davranabilir. İyiyeye yükselmiş olanların insan işlerini ele almaya istekli olmamaları, hep o yüksek

Alfred North Whitehead (1861-1947), “Rönesans sonrası düşünce tarihi, Platon'a düşülen dip notlarından ibarettir.” der. Bu söz, düşünürlerce çeşitli biçimlerde algılanmıştır. Eğer bu söz, felsefenin Platon'la başladığı ve Platon'dan bu yana da çok değişiklik olmadığı biçiminde algılanırsa Whitehead haklıdır. Çünkü Sokrates'in ağzından dillendirdiği bu eğretilene bile “Sokrates'in gençliği olan”²⁵ Platon'u bu doruğa taşımaya yetmektedir. Zira Düşünür, bu benzetmeyle, elbette doğru/gerçek bilgiye götüren yolu, kendi deyişiyle “diyalektik yürüyüşü”ü somutlaştırmak istemektedir. Burada yürüyüşü gerçekleştiren diyalektikçi, elbette filosoftur. Yani öğrenimden geçip, felsefi bilgiyle (güneş) aydınlanmış, varsayımları ve sanıları aşarak doğruyu yanlıştan ayırt edebilen kişidir.²⁶

Büyük düşünürün insanlığa iletmek istediği çıkarımlar, metinden de anlaşılacağı üzere, şunlardır:

yerlerde kalmaya can atmaları, hiç de şaşılacak şey değildir. Benzetmemizi de düşünecek olursak, böyle olması gerekir. Şuna da şaşmamalıdır. Tanrısal dünyaları seyretmiş bir kimse, insan yaşamının bayağı gerçeklerine inince, şaşkın ve gülünç bir duruma düşer. Karanlıklara alışmadığı, ilkin her şeyi bulanık gördüğü için, mahkemelerde, şurada burada doğrunun gölgeleri ya da bu gölgelerin yansımaları üzerine tartışmalara girip de, doğruluğun/adaletin kendisini hiçbir zaman görmemiş olanların yorumlarını çürütmek zorunda kalınca, herkes yadırgar onu. Ama akli başında olan bilir ki, insanın gözü iki karşıt nedenden iki türlü bulanır. Biri aydınlıktan karanlığa geçişte olur, öbürü de karanlıktan aydınlığa geçişte. Onun gibi, akıl da bir şeyi açık seçik göremeyince, buna gülecek yerde düşünmelidir. Acaba daha ışıklı bir dünyadan gelip karanlıklara alışmadığı için mi, yoksa bilgisizlikten aydınlığa varıp aşırı bir parlaklıkla kamaştığı için mi bulanık görüyor göz? Birincisi, övülesi; ikincisi, acınası bir durumdur. Karanlığa alışamayan göz, ışıklı bir dünyadan geliyor demektir. Ona gülersek, gülünç oluruz. Ötekineyse hakkımızdır, gülmek. Yerinde bir ayırmadır, bu.”

“Eğer bütün bunlar doğruysa, şu sonuçlara ulaşmak gerekir: Öğrenim birçoklarının sandığı gibi bir şey değil, tersine bilgiden yoksun bir ruha bilgi koymaktır. Kör gözlere görme gücü vermek gibi... Oysa şimdi yapılan tartışma şunu göstermektedir: Her ruhta bir öğrenme gücü ve bu işe yarayan bir organ vardır. Gözün karanlıktan aydınlığa çevrilmesi için nasıl bütün bedeninden birden dönmesi gerekiyorsa, bu organın de bütün ruhla birlikte geçici şeylere sırtını dönüp varlığa bakabilmesi, varlığını en ışıklı yönüne, ‘iyi’ denen yönüne çevrilebilmesi gerekir. Öğretim, ruhun bu gücünü ‘iyi’den yana çevirme ve bunun için en kolay, en şaşmaz yolu bulma sanatıdır. Yoksa ruha görme gücünü vermek değildir. Çünkü güç, onda kendiliğinden vardır; ama kötü yöne çevriktir. Bakılmayacak yana bakmaktadır. Öğretim onu yalnız iyi yana yöneltir. Ruhun öteki güçleri beden güçlerine eş sayılabilir. Zira bu güçler ilkin eksik de olsa, çalışmayla, alışmayla elde edilebilir. Ama düşünme gücü bir başka türlü güçtür. Tanrısal bir şeyler vardır, onda. Bu güç hiçbir zaman yok olmaz; ancak, ona verilen yöne göre ya yararlı ve kazançlı olur ya da yararsız ve zararlı. Belâlı denen haydutların kafaları çok iyi işler; ardına düştükleri şeyleri iyi görürler. Görüşleri keskindir ama kötülüğün buyruğuna girmiştir. Onun için de ne kadar keskin görüşlü olurlarsa, kötülükleri de o kadar büyük olur. Doğanın böyle yarattığı bir ruh daha çocukluktayken değiştirilirse, beğenilerin, keyiflerin, heveslerin, türlü isteklerin ruha sardığı, zamanla geliştirdiği ağırlıklar kesip atılır. Bunlardan kurtulan ruhu doğrudan yana çevirir. O zaman bu ruh kimde olursa olsun, eğrilikleri gördüğü açıklıkla doğruluğu da görecek. Bütün bu söylenenlere göre, ne öğretimsiz, bilgisiz insanlar ne de ömürlerini bilgi yoluna koyanlar devleti yönetmeye uygundur. Birinciler yaptıkları işlere yön verecek bir ülküleri olmadığı için, ikinciler de devlet işlerine karışmak istemeyecekleri için böyledir. Çünkü onlar, dünyada bulabilecekleri mutlu ülkeyi bulmuş sayarlar, kendilerini. Öyleyse, seçkin insanları en yüksek saydığımız şeyin bilgisine doğru yöneltmek, onları karanlıklardan ışığa çıkarmak, devletin kurucuları olan yönetilenlere düşer. Ama o yüce kata yükselip de iyiyi doyasıya seyretmiş kimseleri bugünkü gibi kendi hallerine bırakmamak gerekir.”

²⁵ Sözüün aslı şudur: “Ruh bedende yaşlanmış olarak doğar; beden ruhu gençleştirmek için yaşlanır. Platon, Sokrates'in gençliğidir.” (Oscar Wilde, ileten: André Gide, [Suut Kemal Yetkin], Seçme Yazılar, Ankara, 1962, s. 46).

²⁶ Dinçer, Kısaca Felsefe, Ankara, 2010, s. 12.

Birinci çıkarım şudur: İnsanların büyük çoğunluğu; görüntüleri, görünüşleri ve buna dayanan inançları, kanıları, sanıları (doksa), yanılsamaları (illusion) gerçek bilgi sanmakta, mağara duvarına yansıyan gölgeleri doğru (vrai)/gerçek (réal) diye görmekte ve elbette aldanmaktadır. Ne yazık ki, insanlar, çoğu zaman çoğu yerde bu türden mağaralarla kuşatılmışlardır.

İkinci çıkarım şudur: Biri gelir, ellerindeki, ayaklarındaki, boyunlarındaki zincirleri çözerek insanları mağaranın dışına çıkarır; kafalarındaki bu görüntülere, görünüşlere dayanan inançları, kanıları, sanıları (doksa) ortadan kaldırmaya çalışırsa o kişiler, önce direnirler, gözlerini kamaştırıcı ışığı görmemek için yüzlerini sımsıkı kapatmaya çabalarlar. Bu çok sancılı bir süreçtir. Zira insanlar için yanılgılarından, eski alışkanlıklarından kurtulmak çok yorucudur. Bu nedenle daha önceki görünüşlere yaslanan gerçekler, doğrular onlar için asıl olmayı sürdürmektedir. Duyusal dünyanın değişken ve görünür nesnelereyle yetinerek doğrulara, gerçeklere ulaştığını sanan, bunların gerisindeki doğrulara, gerçeklere nüfuz edemeyen orta boy insanlardan oluşan büyük çoğunluk böyledir. Bunlar, mağaranın dışına çıkar çıkmaz hemen geri dönenlerdir. Tam bu noktada karanlık ile aydınlık çatışmış, sıradan insanlardan oluşan çoğunluk, aydınlığı reddetmiş; “görülenlerin bilgisi” olan kanı, sanı (doksa) ile yetinmiştir. Bunlar, “sanı dost”larıdır (filodoks).²⁷ Ne yazık ki, yaşadığımız dünyanın gerçeği de budur.

Üçüncü çıkarım şudur: Mağaranın dışına çıktıktan sonra gözlerini açabilenler, insanların ve başka nesnelere gölgelerini, suda yansımalarını, hatta suya yansıyan kendilerini de görürler. En sonunda da gördükleri güneşe baktıklarında daha önce gördükleri her şeyin gerçek nedeninin ve kaynağının güneş olduğunu anlarlar. Bu insanlar, artık “düşünülenlerin, idealerin bilgisi”ne (episteme), yani “düşünerek görme yolu”yla (noesis) kesin bilgiye erişebilmişler, eğriyi doğrudan, yanlış gerçekten ayırt etmeyi, nesnelere arasında ayrımlar yapmayı ve dizgeleri (sistem) geliştirmeyi başarmışlardır. Ancak onlar çoğu zaman toplumda azınlıktadırlar. Güneş, burada elbette, iyi ideanın, doğru felsefi bilginin (episteme, gnosis)²⁸ simgesidir.

Dördüncü çıkarım şudur: İnsanlar, kendilerini doğru yola götürmek isteyenleri dinlememekte, tersine bu insanları yıkıma sürüklemektedirler. Tıpkı Sokrates'in gençleri kötü yola ittiği görüşüyle baldıran ağısı içirilerek öldürülmesi gibi. Elbette bu eğretilenlerde doğru felsefi bilgiye ulaşan, onları zincirlerinden kurtararak aydınlığa kavuşturmak isteyen kişi, filozoftur, yani Sokrates'tir. Diyalogların ve hele Devlet'in yazılmasına asıl yol açan olay da Sokrates'in ölümüdür. Bu ölüm üstelik bütün Batı'nın, bizim Batılı dediğimiz kafanın da kaynağı sayılabilir. Bu açıdan Sokrates'in en büyük yapıtı ölümüdür. Sevgili ustasının ölümü, Platon'a düşüncenin hem bir tek insanın, hem de bütün insanların yaşamına neler getirebileceğini öğretmiştir.

²⁷ Platon, Devlet, s. 170

²⁸ Bilgibilim, bilgi felsefesi, bilgi kuramı, bilgi öğretisi anlamındaki “epistemoloji” terimini ilk kez, 1854'te İskoçyalı metafizikçi Frederick Ferrier kullanmıştır (Lecourt, [Işık Ergüden], Bilim Felsefesi, Ankara, 2006, s. 20 vd.).

Bu nedenle Platon, bütün ömrünü Sokrates'i öldürmeyecek, tersine onu ve onun gibileri baş tacı edecek bir toplumun, bir devletin nasıl kurulabileceğini düşünmekle geçirmiştir.²⁹

Kanımızca beşinci çıkarım şudur: Devlet, bencil amaçlarla, kurnazca yöntemlerle halkı kandıran, sıradan siyasetçilerle değil; bunlara metelik vermeyen, yalnızca ülke yararını ve gelecek kuşakları düşünen filozof krallar/devlet adamlarıyla yönetilmelidir.³⁰ Nitekim Platon, düşlediği cumhuriyette, en sağlıklı ve adil yönetimin bilgi açısından en parlak ve aydın insanlarla gerçekleştirilebileceğini söylemektedir. “Bilgelik ve siyasal önderlik.” der Platon, “Aynı kişinin varlığında birleşinceye dek kentler gibi insanlar da hastalıktan kurtulamayacaklardır.”³¹ Özetle ya devleti yönetenler filozof ya da filozoflar devleti yöneten olmalıdırlar.³²

Yüzyıllar, Platon'u haklı çıkarmış ve ondan 2400 yıl sonra Bertrand Russell, daha önce değinildiği üzere, şöyle demiştir: “Dünyanın sorunu; akıllılar hep kuşku içindeyken, aptalların küstahça kendilerine güvenmeleridir.” Tarihin tanıklığı, bu öngörüğü pekiştirmektedir. Gerçekten bunalım ve sarsıntı dönemlerinde, sağduyu ve bilge yöneticiler yok olup gitmektedir. Artık ortalığa, yitirecek bir şeyleri kalmayan sorumsuz ama sorunlu, serüvenci, düzen ve umut sömürücüsü, halk yordakçısı bilgisiz, ufuksuz ve görgüsüz kişiler egemen olmaktadır. O anda herkes, yönetilenler de, yönetenler de yitirmişlerdir, aslında. Acıların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Bunun en çarpıcı örneği, bilim ve sanatta doruğa tırmanmış olan Alman toplumu ve Hitler'dir. Ancak günümüzde Batı insanı, bu acılardan bir ölçüde ders çıkarmış, dayanağı şeref, özgürlük, sorumluluk, kendini aşma, ötekine saygı değerlerinden oluşan sonsuzluğa yürüyüp, yönetimde saydamlığa ve hesap verilebilirliğe kapılarını açan “yüksek demokrasi”ye (hyperdémocratie) ulaşmıştır.³³ Türk toplumu ise hâlâ sıradan/düz demokrasiyi bile gerçekleştirebilmiş değildir. Uluslararası kurumlar, rejimimizi melez/yarı demokrasi olarak görmektedir. Elbette hukuk uygulamasının da bundaki payı çok büyüktür. Eğer “Demokrasi her çocuğa Tanrı'nın sunduğu insana özgü bütün olanak ve yeteneklerini tam anlamıyla sergileme fırsatını veren iktisadî, siyasî ve ruhî koşulları gerçekleştirmeye yönelik bir rejim ise,

²⁹ Eyüboğlu/Cimcoz, Önsöz, Platon, Devlet, s. 9, 11,13.

³⁰ Gambetti, Siyaset Bilimi ve Felsefe, Siyaset Bilim, hazırlayanlar: Atılğan/Aytekin, İstanbul, 2012, s. 481.

³¹ Billington, (Abdullah Yılmaz), Felsefeyi Yaşamak, İstanbul, 20011, s. 312.

³² Eyüboğlu/Cimcoz, Önsöz, Platon, Devlet, s. 10. Ayrıca “Beşinci Kitap”ta Sokrates şunları söylemektedir: “...kral, önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça, aynı insanda devlet gücü ile akıl birleşmedikçe, devletlerin başı dertten kurtulamaz.” (s. 163). Karl R. Popper, bu konuda şu değerlendirmeleri yapmaktadır: Sokrates ve Platon, devleti yönetenlerin filozof/bilge olmasını istemektedirler. Ancak bu koşul, ikisinde değişik anlamlar taşımaktadır. Sokrates'e göre devleti yöneten, bilgisizliğinin bilincinde, bir başka deyişle düşünsel açıdan alçakgönüllü olmalıdır. “Kendini tanı!” uyarısı Sokrates'e göre, “Ne denli az bildiğinin bilincinde ol!” anlamına gelmektedir. Buna karşılık Platon, devleti yönetenin bilge olmasını, toplumda bilgeler egemenliğini zorunlu görmektedir. Platon'a göre, ancak iyi öğrenim görmüş bir diyalektikçi aydın filozof, devleti yönetebilir. Bu nedenle kralların iyi öğrenim görmüş filozof, filozofların da kral olması gerekir. Burada son çözümlenmede krallardan çok filozoflar kazançlı çıkmaktadırlar (Daha İyi Bir Dünya Arayışı, çev: İlknur Aka, İstanbul, 2001, s. 45).

³³ Attali, Une brève histoire de l'avenir, Paris, 2006, s. 22.

geleceğimizin bilgelere, ozanlara gereksinmesi vardır.”³⁴ Sezar'lara, Hitler'lere değil. Gerçi “politikacılar da iş başındayken oyuncular gibi, biniciler gibi olduklarından daha büyük görünürler, sonra da onlar gibi silinir giderler halkın anılarından. Ancak birkaç meraklının uğraşına konu olurlar.” Ama geride büyük yıkımlar bırakmaktadırlar. Onların toplumları sürükledikleri yıkımları gerçekten korkunç olmaktadır.³⁵

B- Kien'ler

Şimdi de uçurumunun öbür kıyısında konuşlanan dramın ikinci öznelerinden, yani öğretiyile uğraşan bilim insanlarından söz edelim. Bunun için de Eliot'ın “Çorak Ülke”sindeki (1922) kadın göğüslü yaşlı kör Bay Tiresias'ını da anımsayarak, Elias Canetti'nin romanı “Körleşme”nin kahramanı Profesör Kien'in duruşunu sergileyelim.

Bu yapıtın yayımlanmasından bir yıl sonra Frankfurter Zeitung'da bir değerlendirme yazısı çıkmıştır. Bu incelemeye göre, Canetti'nin “Körleşme”si, dış çevreyi yepyeni ve uç betimlemelerle dile getirmede çok başarılı olmuş; bu romanıyla yazar, düşünce ufkunda James Joyce'un “Ulysses” ile erişmek istediği noktanın ötesine geçmiş; olaylar ile yaşananlar arasındaki değişken sınırları, insanoğlunun kendi eliyle yapıp etiklerine daha sonra yabancılaşmasını yetkin biçimde yansıtmıştır. İngilizlerin ünlü yazın bilgini Prof. J. Isaacs, 1950'de aynı görüşü paylaşmış, romanın ancak “Karamazof Kardeşler” ya da “Ulysses” gibi yapıtlarla karşılaştırılabileceğini, ancak yapıtın zenginliğinin ayırımına zaman içinde varılabileceğini belirtmiştir.³⁶

Bu değerlendirmelere katılmamak olanaksızdır. Düşün dünyası ile gerçeklik dünyasının, insanlığın yükselişi ile çöküşünün görkemli bir özetidir, bu roman.

Yapıt, üç kesimden oluşmaktadır. Birinci kesimde Kien'in kendi kafasında yarattığı, dış dünyadan bütünüyle soyutladığı, yaşadığı iç dünya anlatılmaktadır. Bu kesimde vurgulanmak

³⁴ Garaudy, (Cemal Aydın), Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum, İstanbul, 2005, s. 100, 442.

³⁵ Bell, Uygarlık, çevirenler: V. Günyol/M. Urgan/M. C. Anday/H. Yavuz/H. Çakır, İstanbul, 1966, Tahtından İndirilen Akıl, çeviren: Melih Cevdet Anday, s. 101. André Gide, “Günlük”ünde bu gerçeği şöyle özetlemiştir: “Pascal'ın o eşsiz parçasını yeniden okuyorum: ‘İskender'in kazandırdığı dürüst insan sayısı, ayyaşlığının yol açtığı ölçüsüz insanlar kadar çok olmalı.’ İşte bu düşünceye dayanarak çoğu zaman büyük insanların ayakları bizden gizlenmek istendi. Oysa ayaklarının bastığı yerin yüksekliğinden bana ne!” (Günlük [Seçmeler], [Fuat Pekin], Ankara, 1963, s. 80).

³⁶ Körleşme, çeviren: Ahmet Cemal, İstanbul, 2005, çevirmenin yazdığı önsözler, s. 8, 9, 11. “Körleşme'nin çekiciliği, ilk okuyuşta ancak ‘Karamazov Kardeşler’le ya da James Joyce'un ‘Ulysses’iyle karşılaştırılabilir. Eserin bütün zenginliğinin bilincine varmak ise ancak zamanla üstesinden gelinebilecek bir iştir...” Uygarlığın yıkılışı, insanoğlunun aşağılanması ve “körleşme” durumu... “Körleşme”yi kötülüğün tasvir edildiği bir roman diye nitelendiren J. Isaacs, değerlendirmelerini şöyle sürdürür: “... burada söz konusu olan, tanrıbilimsel anlamda bir ‘kötü'nün canlandırılması değildir; buradaki cehennemden herhangi bir tanrı yoktur... Canetti, ustalığı ancak Dante ya da Kafka ile ölçülebilecek alegorisine konu olarak bir bilginin fildişi kulesini seçmiştir; bu fildişi kule, sonunda zorbalığın darbeleriyle paramparça olur... Romanın karakterleri, gerçekte en seçme soyutlamalardan oluşmaktadır. Bu soyutlamaların en ustacasını, bilim adamı karakterini Canetti kendisine kurban olarak seçmiştir. Gerçekliğin çok uzağında yaşayan bilim adamı Prof. Kien'in bütün dünyası kafasının içindedir; ama kafasının bir dünyası yoktur...” (A. Cemal, Bir körleşmenin umarsızlığı..., Cumhuriyet, 22. 6.2015)

istenen öz, bir “dünyasız kafa”dır. İkinci kesimde insanlarla ilişki kurmayı bilinçli olarak reddetmiş ve sürekli kendisinden sonra kitaplarını kime bırakacağı kaygısını taşımış olan Kien'in eski hizmetçisi, daha sonra eşi olan ve onun üzerinde egemenlik kuran, evin dörtte üçünü ele geçiren Therese Krumbholz tarafında sokağa atılması, Kien'in daha önce tanımayı reddettiği dünyaya zorunlu olarak bir sürgün gibi gitmesi, Therese'ye karşı çaresiz “körlük”e sığınması, orada daha önce küçük gördüğü insanların elinde oyuncak olması betimlenmektedir. Gerçekten sonsuzluğa uzanan “körlük/körleşme”, onun biricik sığınağıdır. Ancak Therese'ye karşı geliştirdiği körleşme sayesinde katlanılamaz olan zaman ve yer ile başa çıkabilmektedir. Bu kesimde sergilenen öz, bir “akıl-dışı (kafasız) dünya”dır. Üçüncü kesimde bütün yaşadıklarından sonra kafasında oluşturduğu yeni dünyanın delilik sınırlarına getirdiği Kien'in acı ve bir bakıma kaçınılmaz sonu, âdeta ilk iki kesimin birleşkesi olarak dile getirilmektedir. Birleşkenin adı ve özü, “kafadaki dünya”dır.

Romanın izleği (tema), bilgili bir insanın fildişi kulesinden çıkıp gerçek yaşam dünyasına girdiğinde bilgisizlerin elinde nasıl oyuncak olduğunun ve çaresizleştiğinin, uygarlığın yıkılışı ile insanoğlunun aşağılanması öyküsüdür. Roman, iletişimsizliğin ve körlüğün felsefesini işlemektedir. Romanın kahramanları; kendi dünyaları, sözcükleri ve algıları dışındakilere karşı ilgisizdir; başkalarını anlamaya çalışmazlar; bakarlar ve işitirler ama görmezler ve duymazlar. Böylelikle tam bir körlükle çevrelenmiş olan insanların ve bunun yoğun örneği olan Kien'in adım adım körleşmesi yansıtılır, roman boyunca.

Romanın başkışisi Kien, çocuklardan, kadınlardan, kirli kitaplardan, yalandan, yalana dayalı ve yüzeysel günlük yaşamdan tiksinen, sadece eski bir yazı masası, divanı ve iki sandalyesi ama binlerce kitabı olan, çevresine ilgisiz kalan, sessizliği ve sokağı görmemeyi yeğlediği için insanlardan kaçan, bu nedenle odasının pencerelerini tavana yaptıran, bilimi para için yapmadığından üniversitede ders vermeyen, otuz yaşında içindekilerle birlikte kafatasını bir beyin araştırmaları kurumuna bırakmış olan, saplantılı ama derin düşünen, ahlakçı, bilimi, doğruyu, gerçeği her şeyin üstünde tutan, çok dil bilen, kitap ve yazın düşkünü, dünyaca ünlü ve eşsiz bir kitaplığın sahibi olan bir Çin dili ve edebiyatı uzmanıdır. Uygarlığın yıkılışı ve insanoğlunun aşağılanması onda bütünleşmiştir. Çağdaş dönemlerin işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerinin uygulanmasında - türlü bilim dışı eğilimlerle- yalnızca kendi alanının uzmanıdır. Ancak içinde yaşadığı dönemin ve dünyanın yabancı bir aydınının ve bilim adamının tipik örneğidir. Fildişi kulesi kitaplığında, dolayısıyla gerçekliğin çok uzağında yaşayan, bütün dünyası kitaplarında ve kafasının içinde olan, günlük gerçekleri bile görmekten yoksun bir bilgindir, Kien. Öyle ki eşi, kitaplığını çirkin yatak odası takımlarıyla doldurmuştur. Kien, bu eşyaları görmemek için gözlerini kapatmakta, evinde bir kör gibi gözleri kapalı dolaşmakta ama aradığı kitaplarını bulabilmektedir. Olağan algı mantığına göre yanılğı sayılan şeyleri yapmaktan kurtulmasa da bu şaşkırtıcı sonuç, Kien'in hoşuna gitmektedir. Ona göre, bu durum, körlüğün, en azından denetimli kötü görmenin kozmik

bir ilke olarak kendisine sunulan müthiş bir güç ve lütuftur. Böylelikle Kien, körlük kuramını felsefi bir temelde somutlaştırmakta ama gerçeklerden uzağa düşmekte, sorunlardan gözlerini kapatarak kaçmakta, hatta günlük alışkanlıklarına bile değer vermemektedir. Son çözümlemede, gerçekler karşısında körleşen ve bilinçli bir körlüğü yeğleyen Kien'in kafasında bir gerçek dünya yoktur. Kien'in zaman ve dünya karşısındaki duruşu, kesin bir “körleşmişlik” duruşudur. Bunca körleşmiş bir bilim insanının, aydınının ise yapabileceği biricik şey, kendi alanında ulaştığı her veriyi bilgi olarak algılamak ve kafasına sokmaktır. Kuşkusuz böyle bir insanın rastladığı verileri ilkin eleştiri süzgecinden geçirerek bilgiye dönüştürmesi, sonra da bu bilgilerle gerektiğinde dış dünyayı değiştirebilecek güçte bir “iç dünya”yı zihninde oluşturabilmesi olanaksızdır.³⁷

Romanın ikinci kahramanı ise Kien'in önce hizmetçisi, daha sonra eşi olan Therese'dir. O, paraya düşkün, sadece kendisiyle ilgili, kendisini kitap tutkunuymuş gibi gösterip tuzağa düşürdüğü Kien'le evlenen, kurnaz, çıkarıcı, bilgisiz, sıradan, bencil bir kadındır.

Özetle Kien, çökmekte olan bir kültür ortamında ardında boşluklar bırakan, naif, salt bilimle, yani gerçek dışı bir dünya ile uğraşmakta ve cebelleşmektedir. Buna karşılık gerçek dünya, aslında bilimin bıraktığı boşluğu dolduran bilgisizlik, açgözlülük, kin, kıskançlık gibi bütün kötülüklerle, kirliliklerle doludur. Kien'in dünyası, eninde sonunda bu beriki dünya ile paramparça olacaktır. Olur da.

Bu eğretileninin çıkarımları da bellidir.

Birinci çıkarım şudur: Kitaplığında gözleri kapalı olarak dolaşan Kien, büyük oranda, Platon'un mağarası dışına çıkarıldığında gözü güneş ışıklarından kamaşıp mağaraya geri dönen insana benzemektedir. Nitekim Romanın Almanca adının karşılığı olan sözcük de bunu kanıtlamaktadır: “Kamaşma”.

İkinci çıkarım şudur: Kamaşma ya da körlük, zaman ve yer kavramlarını alt etmeye yarayan bir silahtır, Kien için. Kien, insan varlığını ve dayanaklarını, onları anlamakta yetersiz kalan duygu kırıntılarının dışında sonsuzluğa doğru uzanıp giden körlükte bulmaktadır. Evrene egemen olan kuram, körlüktür. Zamanın yüke dönüştüğü ve çekilmez olduğu aşamada körlük yardıma koşar, insanı düşündürür. Tıpkı çiçeksiz bitkilerin üreme organları gibidir, körlük. Onlar gibi kalın zarlara sarınır. Elverişli koşullarda ortaya çıkar. Çareler bulur. Bu kuramıyla Kien, bilim ile bilme arasındaki bağlantıyı köktenci bir biçimde yadsır. İçinde bulunduğu, ancak yok saydığı dünyada evine, kitaplığına kapanmış, onlarla yetinmekte, onlardan edindiği bilgiyle var olduğuna inanmaktadır. Kendi dışındaki sıradan çoğunluğu görmemekte, hatta onlara yaşama hakkını bile çok görmektedir.³⁸

³⁷ A. Cemal, Bir körleşmenin umarsızlığı..., Cumhuriyet, 22. 6.2015.

³⁸ Körleşme, s. 94, 95

Üçüncü çıkarım da şudur: Canetti, Kien'in kişiliğinde bütün bilim insanlarını ve aydınları şöyle uyarmaktadır: “Fildişi kulenizden çıkın ve gerçek dünyaya bakın, yaşamın gerçeklerini görün ve bilimselleştirin!”³⁹

³⁹ Bu açılardan Kien ile Konfüçyüs arasında geçen kurgusal öyküyü birlikte okumak ilginç olacaktır:

“Kitaplığının yüksek tavanlı odalarında aşağı yukarı gezinmeye koyulan Kien, Konfüçyüs’ü çağırdı. Karşı duvarda bulunduğu yerden çıkan Konfüçyüs ona doğru ilerledi. Dingin ve soğukkanlıydı. Ama bu, yaşamını çoktan geride bırakmış biri için olağanüstü sayılmazdı. Kien, adımlarını açarak onun yanına koştu. Bu arada böyle bir bilge kişiye karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu saygının gereklerini bütünüyle unuttu. Coşkulu durumu, karşısındakinin tutumuyla tuhaf bir karşıtlık oluşturuyordu.”

“Aralarında ancak beş adım kaldığında: ‘Karınca kararınca biraz okumuş bir insan olduğumu sanıyorum!’ diye bağırdı Konfüçyüs’e, ‘Ayrıca ince düşünmenin ne demek olduğunu da biraz olsun bilirim. Bugüne dek beni hep kültürle ince düşünceliliğin el ele olabileceğine, biri olmaksızın ötekinin düşünülmemeyeceğine inandırmaya çalıştılar. Kimdi beni buna inandırmaya çalışan? Sendin!’ Konfüçyüs’le senli benli konuşmaktan çekinmiyordu. ‘Ama günün birinde kültürün zerresinden yoksun biri çıktı karşıma ve bu insan benden de senin o bilgiler okulunun hepsinden de çok daha incelik bilir, yürekli, şerefli ve insanıcı olduğunu tanıttı!’”

“Konfüçyüs hiç istifini bozmadı, bu sözler karşısında. Dahası, karşısındaki konuşmaya başlamadan önce eğilip selam vermeyi bile unutmamıştı. Uğradığı akıl almaz aşağılanmaya karşın kalın kaşları çatılmadı. Bu kaşların altındaki kapkara, parlak ve yüzyıllık gözlerin bakışı bir maymununki kadar bilgeceydi. Sonunda ölçülü bir anlatımla şu özdeyişi dile getirdi: ‘On beş yaşımdayken istencim öğrenmeye yönelikti. Otuzuma geldiğimde yolumu saptamıştım. Kırkımda artık kuşku diye bir şey kalmamıştı içimde. Kulaklarım ise ancak altmışında açıldı.’”

“Kien’in sözcüğü sözcüğüne belleğindeydi, bu tümce. Ne var ki, yaptığı şiddetli saldırıya bir karşılık olarak duymak, hoşnutsuzluğunu büsbütün artırmaktan başka işe yaramadı. Bu özdeyişin içerdiklerinin kendi yaşamı bakımından doğru olup olmadığını tarttı kafasında. On beş yaşındayken annesinin direnmesine karşın gündüzleri okulda, geceleri ise yorganın altında bir cep fenerinin zayıf ışığından yararlanarak hiç durmaksızın kitap okurdu. Annesinin nöbetçi olarak başına diktiği kendisinden küçük kardeşi Georg, gece ne zaman uyansa, ne yaptığına bakmak için yorganı üzerinden çekivermeyi hiç unutmazdı. Böyle bir olayla karşılaşmıştı Kien’in ondan sonraki izlencesinin yazgısı, kitabı ve cep fenerini gövdesinin altında saklamakta göstereceği el çabukluğuna bağlı olurdu. Otuz yaşına geldiğinde, artık bilim yoluna her iki ayağıyla sınıksız basmıştı. Sunulan profesörlükleri yüzünde alaylı bir gülümsemeye geri çeviriyordu. İsteseydi, babasından kalan mirasın anaparasının faizleriyle ölene dek bolluk içinde yaşayabilirdi. Ama böyle yapacak yerde, bu anaparayı kitaplara yatırmayı yeğlemişti (...) Şimdi 40 yaşındaydı. O güne dek kuşku nedir bilmemişti. Yalnızca ‘Bay von Bredow’un Pantolonları’ sorununu henüz zihninde bir türlü açıklığa kavuşturamamıştı. Ayrıca yaşı daha altmışa gelmemişti. Gelseydi, biraz çevresine kulak verecekti, hiç kuşkusuz. Verecekti ama dinlemeye değer biri de var mıydı ki çevresinde?”

“Konfüçyüs, onun kafasında beliren soruyu okumuşçasına bir adım yaklaştı. Kien’in ondan en aşağı iki karış daha uzun olmasına karşın ona doğru eğildi ve içtenlikle şu öğüdü verdi: ‘İnsanların tutumlarını izle, davranışlarına yön veren nedenlere bak, nelerden zevk aldıklarını, neleri doyurucu bulduklarını gözle. İnsanoğlu hemcinslerinden bütünüyle saklayabilir mi kendisini? Başarabilir mi bunu hiç?’”

“Bunları duyan Kien’i bir karamsarlık aldı. Ne yararı vardı bu sözleri ezbere bilmenin? Onları uygulamak, denemek, içerdiklerini güçlendirmektir, asıl yapılması gereken. Sonra sekiz yıldır boşuna yaşamış meğer yanımdaki insan, diye düşündü. Tutumlarının bilincindeydim ama davranışlarının nedenleri üzerinde kafa yormadım. Kitaplarım için neler yaptığımı biliyordum. Sonuçları her gün gözümün önündeydi çünkü. Ama bütün bunları para uğruna yapıyor, diye düşünüyordum. Oysa nelerden zevk aldığını, neleri doyurucu bulduğunu öğrendiğimden bu yana, sözü geçen nedenleri de daha iyi tanıdım. Kimseciklerin başını çevirip bakmadığı, bir yana atılmış acınası kitapların lekelerini çıkarmaya uğraşılıyor. Bu çaba onun için dinlenmenin ve uykunun yerine geçiyor (...) eldivene verdiği parayla istese aynı kitabın yenisinden üç tane alabileceğini bildiğinden kuşku yok. Büyük bir yanlış yaptım. Sekiz yıl boyunca bir kör gibi yaşadım.”

“Ama Konfüçyüs, onun yaptıklarından daha fazla yakınmasına meydan bırakmadı. ‘Yanlış yapmak ve bunu düzeltmek için çaba harcamaktan kaçınmak. Asıl yanlış davranış budur. Yanlış bir iş yapmışsan, onu düzeltmekten hiçbir zaman utanmamalısın.’”

“Düzelteceğim.” diye bağırdı Kien. “Yitip gitmiş bu sekiz yılın yerine elimden geldiğince bir şeyler koymaya çalışacağım. Evleneceğim onunla! Kitaplığımın düzenini ondan iyi kim koruyabilir? Bir yangın çıktığında

Roman, sanki fildişi kulesinden çıkmayan aydınlara Nazi tümelciliğini haber vermektedir.

Platon doğrultusunda benzer bir izleği işleyen “Körleşme”nin kahramanı Kien, bütün dünyası kafasının içinde olan ve gerçekliğin dışında yaşayan biridir. Profesör McFarlane'e göre Kien, Canetti'nin roman boyunca olasılıkları, rastlantılı yan yana düşmeleri ve şansın istencini vurgulaması nedeniyle, Roland Barthes'ın “Düşünce”yi sözcüklerin rastlantısallığı hazırlar. Olgun anlam meyvesini ağaçtan indiren güç, sözlerin talihidir” yargısını çağrıştırmaktadır.⁴⁰

Hukukumuzda dönersek, gerçekten kutbun bir ucunda uygulamacı filodokslar, öbür ucunda gittikçe Kien'leşen bilim insanları bulunmaktadır. Yurdumuzda bilim ile uygulama iç içe olacak yerde birbirinden kopmuştur. İnsan aklı adeta savsaklanmıştır. Oysa her alanda ve elbette hukukta da bilim insanı ve uygulamacı, yolculuğa olgulardan/fenomenlerden başlayarak gözlem, deney, akıl ile birlikte yola çıkacak, hukukun bilimler içindeki yerini belirleyecek, yerleştirdiği yerden sorunlara bakacak ve çözümler üretecektir.

ona güvenebilirim (...) çünkü yüreğini bütünüyle kitaplara adanmış. Bu durumda onunla evlenmemden daha yalın bir çözüm düşünülebilir mi?”

“Artık Konfüçyüs'e dikkat ettiği yoktu. Bir ara onun bulunduğu yöne baktığında, havada dağılıp gitmiş olduğunun ayrımına vardı. Yalnızca sesini duyabiliyordu; zayıflamıştı gerçi ama ne dediği anlaşılıyordu: ‘Doğru yolu görüp de oradan gitmemek, yüreksizliktir.’ Sabırsızlığı o dereceye varmıştı ki, bu son pekiştirici sözlerinden ötürü Konfüçyüs'e teşekkür etmeye bile zaman ayıramadı.”

(...)

“Kitaplar raflardan yere dökülüyordu. Kien, uzun kollarını açarak kitapları yakaladı. Dışarıdan duymasınlar diye, çok sessiz davranarak, kitapları deste deste dairenin holüne taşıdı. Demir kapının önüne kule gibi yığıldı. Korkunç gürültü beyninin içinde patlarken, kapının önünde dev bir siper ördü. Hol, ciltlerle doluyor, doluyordu. Merdiveni de getirdi. Kısa sürede tavana erişmişti. Odasına döndü. Boş raflar yüzüne bakıyordu. Yazı masasının önündeki halı, alev alev yanmaya başlamıştı. Mutfağın yanındaki küçük odaya girip eski gazetele-
rin hepsini sürükleyerek dışarı çıkardı. Açtı, buruşturup top durumuna getirdi ve her birini bir yana fırlattı. Merdiveni odanın ortasına, eskiden durduğu yere getirdi. Altınca basamağa çıktı, ateşi izleyerek bekledi. Sonunda alevler kendisine eriştiğinde, yüksek sesle kahkaha attı; bütün yaşamı boyunca hiç böyle gülmemişti.”

(...)

“Körlük, zamana ve yere karşı, bunları alt etmeye yarayan en etkili bir silahtır; varoluşumuz da korkunç, benzersiz bir körlük. Varlığımız, varoluşumuz tek dayanağını duyularımızla, gerek yapıları, gerek kapsamları bakımından pek yetersiz olan duyularımızla kavradığımız birkaç kırıntının dışında, sonsuzluğa dek uzanıp giden bir körlükte bulur. Evrende egemen olan kuram, körlüktür. Bu sayede her şey bir arada duruyor, ikisi birbirini ayırt edebilse bir arada durmazdı. Körlük, birbirlerini görmeleri durumunda birliktelikleri düşün-
lemeyecek nesnelere ve yaratıkların yan yana bulunabilmelerine olanak tanır. Zamanında artık çekilmez ol-
duğu, taşınması olanaksız bir yüke dönüştüğü noktada koparılabilmesi, ancak körlüğün yardımıyla düşünüle-
bilir. Bu konuda en canlı örnek, çiçeksiz bitkilerin üreme organlarıdır. Elverişsiz yaşama koşullarının içinde buldukları sürece bu organlar, kalın zarlara sarınır, körlüğün koruyucu örtüsünü bürünür; ta ki elverişsiz koşullar ortadan kalkıncaya dek. Ondan sonra organ, kendini savunabilmek amacıyla körlüğün karanlıklarına sığınmış organ, örtüsünü atar ve bir avuç yaşam niteliğiyle oraya çıkar. Süreklilik niteliğini özünde taşıyan zamandan kaçabilmenin bir tek yolu vardır insanoğlu için: Arada sırada zamanın akışına gözlerini kapamak ve böylece görüldüğünde bize yabancı, itici gelmemesi için onun taşınabilir parçalarını bölmek.”

“Körlük kuramı Kien'in bir buluşu değildi. Onun yaptığı yalnızca görenlerin yaşamlarını sürdürebilmelerine olanak tanıyan bu doğal yeteneği günlük yaşama uygulamaktan ibaretti (...).”

⁴⁰ McFarlane, (Güzin Özkan), Modernizm ve Zihin, Modernizmin Serüveni, hazırlayan: Enis Batur, İstanbul, 2000, s. 222.

Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, Türkiye'de aslında, sadece hukukta değil, her alanda yaşanan bir olgudur, bu. Türk toplumu yüzyıllardır bilimle çatışmaktadır. İnsanımız, yalnızca hukuk kurallarıyla değil, doğal ve somut neden-sonuç ilişkisine dayanan doğa yasalarıyla da çatışmakta, öç alırcasına yaşanan yıkımlardan bile ders çıkarmamakta, tarih de “tekerrür”ünü sürdürmektedir. Bunun örnekleri pek çok. Sözelimi, vadilere, su yataklarına kondukları evleri seller basmakta, çürük yapıları depremler yerle bir etmekte ama değişen bir şey olmamaktadır. Yıllar ve ardışık yıkımlar da birbirini kovalamaktadır.

VII- ÇÖZÜM

Elbette hukuktaki açmazları çözmek Türk hukukçularına düşmektedir ve bu evrede Japon deneyimine dönmek olanaksızdır. Ama her şeyi yeni baştan gözden geçirebiliriz.

Ancak her şeyden önce eksikliklerimizi belirlemek zorunludur, çözüm için. Hukuk, kültürün bir parçasıdır ve kültür bilimleri arasında yer alır. Uygarlık düzeyi ne olursa olsun her toplumun bir kültürü vardır. Fransız yapısalcı insanbilimci Claude Lévi-Strauss'tan (1908 - 2009) bu yana biliyoruz ki, hiçbir kültür küçümsenemez ve her kültür insan yaratısı olduğu için, insanlık kültürüne bir katkıdır. Kızılderili kültürü de, Alman kültürü de insanlık kültürüne katkıda bulunmuştur. Bugün de Şamanlık dininin izlerini taşıyan, İslam kültürüyle beslenen, Batı kültürüne yönelen Türk kültürü de elbette insanlığa büyük katkılarda bulunmuş ve onu zenginleştirmiştir. Helen, Roma, Rönesans, Reform, Akılcılık, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Hıristiyanlık ve Yahudilik kültürüne dayanan Batı hukukunun ürünlerini ve demokrasisini almaya kalkıştığımız toplumların kültürleri ile Türk kültürünü karşılaştırmak, eksiklikleri belirlemek zorunludur. O zaman alıntılıdığımız hukukun hangi toplumda yeşerdiğini, kendi kültürümüzde neden aynı sonuçlara ulaşmadığımızı daha iyi anlayabiliriz. Bu bir belirlemedir, kendi kültürümüzü küçümsemek şöyle dursun eleştirel gözle değerlendirmedir. Bunu duygulara kapılmadan sağlıklı sonuçlara ulaşmak olanaksızdır.

Aslında çözümün çıkış noktası bellidir. Her adımda filozof olmak. İlkın, mağarada yansıyan gölgelerle uygulamalar yapan filodokslar, güneşe çıkmalıdırlar. Kien'ler, Kien'leşmeye zorlananlar da, kitaplarını yakmamalıdırlar. Özneler, yaşadıkları mağaradan ve kitaplıklarından aşağıya inmeli, el ele tutuşup kumların verdiği tadı çıplak ayaklarla duymalıdırlar. Tıpkı o güne dek sadece düşünmesini öğrenen André Gide'in uykusundan uyanması gibi, yeni bir dünyada buluşup bundan böyle bilgiyi birlikte duyumsayarak öğrenmeli, birlikte uygulamalıdırlar.

Hukuk dâhil hiçbir bilim, yaşanan dünya gerçeğinden soyutlanamaz. Günümüzün felsefecisi bile, bu dünyayı Descartes gibi ocağı başında “-cılık”lar (-izm) ya da dizge (sistem) felsefesinin kalesi içinden seyretmek ve salt düşünmeye dalmış (méditation) değildir, artık.⁴¹

⁴¹ Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, İstanbul, 2008, s. 9. 10.

Evet. Türk hukuku, sağlam bir tabanda öznelerin buluşmasına, aşkın boyutlu hukukun özünü yakalayarak toplumu rahatlatacak girişimlere gereksinme duymaktadır.

Türk hukuku, sağlam bir tabanda öznelerin buluşmasına, aşkın boyutlu hukukun özünü yakalayarak toplumu rahatlatacak girişimlere gereksinme duymaktadır.

Yalınkat görüş ve çözümlerden uzak durmak istiyorsak, hukuku bilimin ve felsefenin temelinde algılamak, yorumlamak ve uygulamak zorundayız. Bilim insanları, felsefeciler, çaresizliğin yaratıcı olduğunu ileri sürer ve sıklıkla Renan'ın tartışmalı bir sözünü anımsatırlar: “Tektanrıçılığı, çöl, (yani çaresizlik) yaratmıştır.” Hukuku da, çaresizlikler, çoğulcu görüşler, çekişmeler yaratmıştır, tekilci anlayışlar değil. Bunu başaracak olan da, felsefe temelinde gelişen bir hukuktur. Hukuk, ilkeler bütünüdür ve onun kendine özgü bir iç dili vardır. Bu çıkış noktası doğru ise, hukuk kavramlarla konuşan bir dal ise, “kavramlar oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanatı olan felsefe”den⁴² asla vazgeçemez, vazgeçmemelidir. Felsefi özünden kopmuş bir hukuk ve hukuk uygulaması, yalnızca eklemleri eksik değil, kemik erimesine yakalanmış bir iskelettir. İçeriksizdir. Deyim yerindeyse sadece düzgü biçimcidir (normomorphiste). Ama hukuk, hiçbir zaman madde biçimci (hylémorphiste) de değildir.

O halde hukuk düzgülerinin (norm) düzenlenip oluşturulması evresinden başlayıp uygulanmasına dek insanı ve toplumu acılarla düş kırıklıklarıyla çaresiz bırakan bu acınası hukuktan kurtulmanın yöntemlerini bulmak gerekir.

Yasal düzgüleri kotarıırken her şeyden önce yanlış dil kullanmaktan, ivedi düzenlemelerden, hukukun herkes için olduğu gözetilerek kişisel, katılaştırılmış ve tek boyutlu kalıplardan ve kaygılardan, başyasalar değiştirilirken dizgesel (sistematik) yapının örselenmesinden kesinlikle kaçınmak gerekir.

Hukuk uygulamacıları, sağlam ve uygulamayı sağaltıcı bir hukuk felsefesi, hukuk toplumbilimi, hukuk mantığıyla donatılmalıdır. Bunu sağlamak ve hukuku egemen kılmak için, hukuk uygulamasını gerçekleştirecek olan hukukçuların, hukukun kendine özgü iç dilini iyi kavramalarını, yani kavram dilini özümsemelerini, hukuk kavram ve ilkelerini ve bunların sınırlarını, içeriklerini eksiksiz bilmelerini sağlayacak bir öğrenimden geçmeleri zorunludur. İnsanlık kültürünün binlerce yıllık tezgâhında dokunan, düşün dünyasının sınırlarını belirleyen süzme kavramlara değişik anlamlar yükletilemez. Küresel kavramlar üzerinde kişilerin mülkiyet hakları yoktur. Yalnızca yararlanma (intifa) hakları vardır. Bu hak, kavramın anlamı çerçevesinde kullanılmasını, içeriğinin değiştirilmemesini ve/ya boşaltılmamasını gerektirir. Eğer bu boşaltmaya izin verilirse beklentilere göre öznelleşen terimleri herkes başka başka algılayacağından ve kavram dili boşa döneceğinden, yoğun bir düşünsel karmaşanın yaşanması ve sağlıksız bir tartışmanın doğması kaçınılmaz olacaktır. Esasen böyle bir durumda, hukuk, Batılı

⁴² Deleuze/Guattari, Felsefe Nedir? İstanbul, 2000, s. 12.

kültürel genlerinden kopmuş ve daha işin başında başkalaşmış demektir. Başkalaşıma uğrayan bir hukukun uygulamadaki izdüşümü ise, elbette kusurlu olacaktır ve bu da açıklanması olanaksız bir yuvarlak üçgen demektir. Esasen, çözümlemeci araştırma ve mantık; kavram kargaşasının yarattığı sorunları ve kavramların yanlış kullanılması nedeniyle hastalanan düşünceleri iyileştirme çarelerini konu edinen bir disiplinin adıdır. Üstelik hukukunu kendi oluşturmamış ve dışarıdan almış bir ülkenin en sağlam yolları, elbette o hukuku veren kültürdür; alan kültür değil. Ters tutum, kendi kendine yollama yapmak demektir. Türk hukukunun, yerleşme, küreselleşme ve evrenselleşme doğrultusunda çağcıl hukukun dalga boyutunu yakalayabilmesi, bu kültürel değerleri ve kavramları iyi özümsemesine bağlıdır. Hukuk alan ülke, veren ülkenin kavramlarına bağlı kalmak zorundadır. Çünkü küresel, bilimsel kavramlar, doğruyu bulmada, deniz feneri gibi, yol göstericidirler. Sınır tanımayan gücüyle bütün kültürleri etkileyen Batı uygarlığının hukukunu hem seçmek ve hem de onun kavramlarını göz ardı etmek; bir sorun değil, sorunsallar yumağıdır. Uygulama ise, kavram belirsizliğinin ve yanlış uygulamanın su yüzündeki görünen parçasıdır.

Kavramların doğru algılanması da yetmeyecektir. Hukukçu, öğretiyi yakından izleyerek hukuktaki gelişmeleri bilmek, uygulamaya yansıtma da yükümlüdür. Bu yükümlülük, hukukçunun topluma karşı sorumluluğunun olmazsa olmaz gereğidir.

Bundan başka hukukçu, bütün güçlere, erklere karşı bağımsız olmalıdır. Yargının/yargıcın bağımsızlığı bir araçtır. Amaç, yargının, yargıcın yansızlığını, böylelikle nesnel hukukun özüne uygun biçimde nesnel uygulanmasını sağlamaktır. Özellikle karar verici konumdaki hukukçu, yasama ve yürütme erkleri, bir başka yargıç, sokak ve kendi inanç ve düşün dünyası karşısında bağımsız ve yansız olmak zorundadır.⁴³ Yansız, nesnel ve laik hukuk etiği açısından yargıcın kendi görüşlerini ve inançlarını mahkeme salonunun dışında tutması ve bu bilinci edinmesi zorunludur. Çünkü laik hukuk, ilkin inanç alanları karşısında yansızdır. Tanrı'yı, yüce katında bırakır; hiçbir toplum adına Tanrı'yı yeryüzüne indirmeye kalkışmaz;⁴⁴ inanç özgürlüğünün güvencesidir. Nesnel hukuk ise, ikinci olarak, devleti asla kutsamaz ve tanrılaştırılmaz; düşünceler, görüşler karşısında da yansızdır; düşünce özgürlüğünün güvencesidir. Özünde yargının/yargıcın bağımsızlığı ve yansızlığı, hangi soydan ve/ya dinden olursa olsun insan ve nerede olursa olsun doğa sevgisiyle bütünleşmiş amaçlar ardında koşan özgürlükçü ve çoğulcu demokrasinin hukuk/adalet dünyasındaki bir izdüşümüdür.

Bu arada eski yargı kararlarının kesinlikle gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yanlış olan çapak kararlar elenmeli, doğru olanlar eleştirilerek değerlendirilmelidir.

⁴³ Selçuk, Özlenen Hukuk/Yaşanan Hukuk, Ankara, 2002, s. 184-193

⁴⁴ "Din, düşünceyi imgeleme ile karıştırır ve ancak simge olanın doğruluğunu ileri sürer. Hıristiyanlık, dinin Tanrı'yı insanla bağdaştırma sorununu çözer ve felsefenin yerini alışının yolunu hazırlar." T. M. Knox, Yayıncının Önsözü, s. 12, Collingwood, (Kurtuluş Dinçer), Tarih Tasarımı, İstanbul, 1990.

Adaletle, yargıya güveni oluşturmak kolay değildir. Kimi zaman tek bir dava bile adaletle, yargıya, yargıca güveni bir çırpıda yıkmaya yeterlidir. Ancak hiçbir toplum, güvenilir bir yargıdan vazgeçemez.

Hiç kimse şunu unutmamalıdır: Hukukta devrim için Batı yasalarını almak yetmez. Yetmemiştir de. Hukukun kökleri ve gövdesi Batı'da kalmıştır. Türkiye'nin hukukta yakın geçmişi, "Batı kaynaklı hukuk"tur; uzak geleceği ise "çağcıl hukuk"tur.

Bütün bunlara uyulmadığı takdirde hukuk uygulamasının yozlaşacağı, yeni Marc Ancel'lerle acımasız eleştirilerin Türk hukukçularına yöneleceği açıktır.

Mutlu bir yaşam için, insan türünün doğasına en uygun rejim olan özgürlükçü demokrasiyi⁴⁵ vazgeçilemez temeller üzerinde kurmak zorundayız. Bu demokrasinin ilkeleri iki temelde gelişmektedir: Birincisi maddidir/ekonomiktir. İkincisi, "bilgi (ve hukuk) için savaşım"dır. Bunlara yaslanmayan hiçbir "sosyo-ekonomik sistem, hiçbir özgürlükçü demokrasi hiçbir yerde insanları mutlu edememiştir.⁴⁶

Bu bağlamda ve geniş düzlemde düşündüğümüz ve Türk tarihinin gelişim çizgilerine baktığımız zaman karşımıza çıkan doğrular, gerçekler bellidir.

Cumhuriyet, ulusu kotarmak, yurttaşı yaratmak için çırpınıp durmuştur. Ne dereceye dek başarılı olduğu belirsiz ve kuşkuludur. Ulus olabilmek için biçimsel olarak toprağa yerleşme (işgal) hoyratlığından onu zenginleştirerek gelecek kuşaklara aktarıcı "yurt bilinci"ne; ezberci niteliğiyle beyni çürüten yabancı sözcüklerle iletişim kurma ve bilim yapmadan insan beyninin en iyi düşündüğü ve ürettiği "anadil bilinci"ne; salt iyi olayları yansıttığı için "yinelen tarih"ten doğruları olduğu gibi aktardığı için "ders alınan ve yinelenmeyen tarih bilinci"ne⁴⁷ geçmek gerekir. Ulus, bir toplumsal yığın, dinsel yığın ya da soysal yığın demek değildir. Ulusun yurttaşlarını birbirine bağlayan bağ, tarihsel verilerin birleşimidir. Ulus, insanları ne oldukları temelinde bir araya getirmez. Ulus, insanları geçmişte sahip oldukları ortak anılar, yerler, acılar, mutluluklar, kısaca ortak yazgı bağlamında bir araya getirir.⁴⁸ Devlete kırgın bir ulus, toplumu ve insanı tehlike gören ve dışlayan bir yönetim, yurttaşı hiçe sayan bir görevliler kesimi (bürokrasi), yetersizliğe teslim olmuş cılız bir siyasetle demokrasi oluşturulamaz.

Özlenen bu noktalara eriştiğimizi söylemek olanaklı mıdır?

⁴⁵ Baechler, *Démocratie*, Paris, 1985, s. 687.

⁴⁶ Fukuyama, (Denis-Armand Canal), *La fin de l'histoire et le dernier homme*, Paris, 1992, s. 13, 375.

⁴⁷ Her halkın tarihinde sadece zaferler, mutluluklar değil, yenilgiler, acılar da vardır. Tarih, bir bilimdir ve nesnel olmak zorundadır. Özellikle kendi halkının tarihini yazarken bilim insanı, çok özenli ve duyarlı olmak gerekir. "İnsan, en çok kendi resmini yaparken yalan söyler, gizlenen bir maske, makyaj vardır. Sivilceler silinir, devler küçülebilir. Bu yüzden Ernest Renan, 'Ulusların geçmişlerini kutladıkları anlar, tarihlerinin en yanlış anlarıdır.' der. (Vassaf, Türkiye'nin Otoparte Denemesi, *Radikal*, 5 Aralık 2012).

⁴⁸ Guéhenno, (Mehmet Emin Özcan), *Demokrasinin Sonu*, Ankara, 1998, s. 15, 16.

Cumhuriyet yüz yaşına yaklaşırken doğru dürüst bir anayasa bile kotaramayan, ölümü görünce sıtmaya razı olmuş baskı altındaki halkın %93 oyu ile benimsendiği söylenen, birey değil, devlet eksenli bir anayasa ile yetinen bir ülkenin demokrasiyi hak ettiği söylenebilir mi? Toplum acaba şu soruyu soramayacak oranda yüreksizleştirilmiş, sinmiş midir: “Bir kabulden söz etmek için %93 oy biraz çok değil mi? Baskıcı yönetimler dışında hangi demokratik düzende bu denli kabul oyu çıkabilir ki?”

Bu sorunun sorulmaması bile belli bir mantık düzeyinin hâlâ yakalanamadığını göstermektedir.

Ancak bunlar da demokrasi için yetmiyor, yetmeyecektir de. Demokrasinin işlevi, uygar ulusu kotarmak; özgür, şerefli “birey”i yaratmaktır. Uygar ulusu kotarmak, bireyi yaratmak için de “hukuk bilinci”nin gelişmesi gerekir. Çünkü “uygarlığın ilk önkoşulu hukuktur.”⁴⁹

1960'larda TBMM kürsüsünde konuşan başbakan yardımcısının “Yasalar çıkarıyoruz ama hiçbirimiz uymuyoruz.” sözlerine milletvekillerinin “Örnek göster!” bağırışları karşısında “Çıkin sokağa, Karayolları Trafik Yasası'nı herkesin çiğnediğini görürsünüz.” diye yanıt vermesi üzerine kendi çıkardıkları yasayı küçümseyerek kahkahalarla gülen halkın temsilcilerinde hukuk bilincinin geliştiği söylenebilir mi?

Ülkemizde hukuk bilincinin yetersizliğini doğrulayan örnekler sık yaşanır. Eğer yasaları kotaran milletvekilleri böyle davranırlarsa, ikili yollara konulan kırmızı mobeselere yüz metre kala hız kesip gösterilen yasal hızın, kilometrenin altına inen, geçer geçmez hızlanan sokaktaki insana ceza yazamazsınız. Eğer bir ülkede başbakanlar, bakanlar, milletvekilleri çıkardıkları yasaların; yine başbakan, bakan, vali, müsteşar, rektör vb. görevliler, biriyle ilgili atama, bir görevden alma gibi işlemlerinin hukuk karşısında meşru/yasal olup olmadığını öğrenmek için, Anayasa Mahkemesi'ne, idari yargıya başvurma gibi yargı yoluna gidilmesini salık verecek yerde, tam tersini yapıyorlarsa, yargıya başvurduğunda o partiyi Anayasa Mahkemesi'ne başvurmakla kınıyor ya da kişiyi başka yerlere atamakla tehdit ediyorlarsa bunu yapanlarda hukuk bilincinin bulunduğundan söz edilebilir mi?

Bırakınız yasalara uymayı, yakın geçmişte Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı, Anayasa'ya uyacağına milletvekili ve cumhurbaşkanı olarak şerefi üzerine iki kez ant içmesine karşın “Anayasa bir kez delinmekle bir şey olmaz.” diyebilmiştir. Böyle bir cumhurbaşkanında hukuk bilinci olabilir mi?

Oysa Batı'da bırakınız üst düzey görevlilerini, sıradan sokaktaki insanlar bile bu konuda çok duyarlıdır. Bilindiği üzere anayasa (constitution) sözcüğü, açıkça “kurulu” (constituted) bir yönetimin hukuku ya da kuralları anlamındadır. Yazılı bir belgedir ya da İngiliz Anayasası'nda olduğu gibi kurumlarda, geleneklerde, göreneklerde, kısaca törede örtülü olarak yer bulur.

⁴⁹ Huntington, (Mehmet Turan/Cem Soydemir), Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, İstanbul, 2002, s. 484.

Öte yandan sözcük kurma eylemini (act of constituting) de karşılar. Halk kendi yaptığı devrimin kendi yönetimini kuramadığı zaman Gladstone'ın anlatımıyla “ilerlemeci tarihinden doğmuş” eski anayasalara bağlanır. Thomas Paine'in ünlü tanımıyla “Anayasa (constitution), yönetimin değil, o yönetimi kuran (constituting) halkın eylemidir.” Bu nedenle Amerika ve Fransa'da tek öz görevi (misyon) anayasa yapmak olan kurucu meclislere gereksinme duyulmuştur. Burada yönetimin değil, halkın yönetime bir anayasa sunması gerektiğine inanılmıştır.⁵⁰ Böyle bir anayasaya elbette herkes uymak zorundadır. Batı'da bu bilinç öylesine güçlüdür ki, Başkan Woodrow Wilson, anayasaya “kör tapınma”dan sürekli kaygı duymuş ve yakınmıştır. Gerçekten Amerikan halkının kendi anayasasına bağlanışında gösterdiği canlılık, dirilik, çok çarpıcıdır.⁵¹

Sık sık Başbakan İsmet İnönü'nün yolsuzluklarla savaş konusunda Meclis kürsüsünde söylediği bir tümce, değiştirilerek yinelenir durur bu ülkede. Cumhurbaşkanı da 27 Ocak 2015 tarihinde yaptığı bir konuşmada kulaktan duyduğu bu sözleri değiştirerek söyleyebilmiştir: “Namuslu insanlar, namussuzlar kadar şerefli olmadıkça, cesur olmadıkça başarılı olamayız. Bu, merhum İnönü'nün lafıdır.”⁵² Ne yazık ki, seçkinlerin gözünde de bir özdeyiştir, değiştirilen İnönü'nün sözleri. Sık sık yineleniğine göre sözüm ona “Bir ülkede namuslular, en az namussuzlar kadar yürekli olmadıkça, o ülkede kurtuluş yoktur.” demiş Merhum İnönü. İlk ağızda çok çarpıcı ve etkileyici görünmektedir, bu sözler. Ama bu anlamda benimsenecek olursa hukukun üstünlüğüne dayalı bir devlet düzeninde ve bilinçli bir hukuk toplumunda geçerli olamaz böyle bir anlayış. Çünkü hukukun üstünlüğü ilkesini yaşama geçiren bir ülkede yolsuzluklarla savaşma görevi savcındır, yansız yargındır, kişilerin değil. Kişilere düşen, bireysel olarak dürüst olma ödevidir, o kadar. Bu nedenlerle bu sözler söylenmişse Türkiye'de hukuk bilincinin başbakanlık düzeyinde bile yeterince oluşmadığının bir göstergesi ve hukukun üstünlüğü ilkesinin yaşama geçirilemediğini bir itirafı olabilir ancak. Çünkü yargı, ülkemizde yolsuzlukları önleme konusunda yetersiz kalmakta, ülkenin Cumhurbaşkanı bile yürekli insanlara gereksinme duymaktadır.⁵³

⁵⁰ Arendt, (Onur Eylül Kara), Devrim Üzerine, İstanbul, 2012, s. 191.

⁵¹ Arendt, s. 266.

⁵² Basın, 28 Ocak 2015.

⁵³ Oysa olayın aslı şudur: Basında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde devrimlere karşı abartılı bir eleştiri, yer yer kara çalma fırtınası esmektedir. Kimi milletvekilleri bu yayınlar üzerine hükümetçe ne gibi önlemler alındığına ilişkin bir gensoru önergesi vermişler ve bunlara karşı hükümetin kapatma yaptırımını uygulamasını istemişlerdir. Başbakan İnönü ise bu görüşte değildir; basın özgürlüğünü savunmakta ve 5 Temmuz 1931'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde şu sözleri söylemektedir: “Arkadaşlar, eğer bir memlekette erbab-ı namus, laakal eşirra kadar sabûr olmazsa, o memleket behemahal batır. Halk idaresi, millet idaresi diyoruz. Bu iddiada bulunan herkesin, millete taalluk eden meselelerde hissesi ve mesuliyeti olmak lazımdır. Eğer bir hükümet bütün meseleleri halledecekse, onun kurun-ı vusta padişahından ne farkı vardır?... Arkadaşlar, bu maruzatımla, hükümetin elinde bulunan kapatma yetkisini niçin kullanmadığını izah etmiş oldum zannediyorum. Bugün içinde bulunduğumuz devir, hukukînişinların devridir.” Bugünkü dile çevirirsek İnönü şöyle demektedir: “Arkadaşlar, eğer bir ülkede namuslular, en azından kötüler (şerirler) kadar çok sabırlı/tahammüllü olmazlarsa o ülke kesinlikle batır. Halk yönetimi, ulus yönetimi diyoruz. Bu iddiada bulunan herkesin, ulusa ilişkin sorunlarda payı ve sorumluluğu olmak gerekir. Eğer bir hükümet bütün sorunları çözecekse onun Ortaçağ padişahından ne farkı kalır?... Arkadaşlar, bu sözlerimle hükümetin elinde bulunan kapatma yetkisini niçin kullanmadığını açıklamış bulunduğumu sanıyorum. Bugün içinde bulunduğumuz dö-

Unutmayalım. Bu sözler, 21. yüzyılın ilk yarısında söylenmiştir.

Yalınkat görüş ve çözümlerden uzak durmak istiyorsak, hukuku bilimin ve felsefenin temelinde algılamak, yorumlamak ve uygulamak zorundayız.

Aynı Cumhurbaşkanı 21. yüzyılın yine ilk yarısında başbakan olarak da, İstanbul kentinin görüntüsünü bozan, özellikle eski tarihsel yapıtları gölgeleyen bir gökdelenden söz ederken, sahibiyile konuştuğunu, gökdeleni tıraşlamalarını, yani uygun biçimde küçültmelerini istediğini, ancak bunun yapılmadığını, bu yüzden de kendileriyle beş yıldır konuşmadığını, onlara küstüğünü söyleyebilmiştir.⁵⁴

Şu akıl dışı ve gülünç mantığa bakar mısınız? Bir ülke, dostluk ilişkileriyle, körebe oyunlarıyla değil, bilimle, hukukla, hukuk bilinciyle yönetilir. Demek Türkiye'de başbakanlar, bir kentin görünümünü bozulunca yapımcılara “bunu yapmayın!” diye yalvaracak, yaptıkları takdirde de gücenecek, onlarla dostluk bağlarını kesecek!? Ama kent planlamasının hukuksal yapısı ya da düzenlemesi hiç akla gelmeyecek, Mimarlar Odası'nın uyarıları hiç dinlenmeyecek! Bunu basın duyuracak ama o toplumda bu anlayışın bırakınız devletleşme çağını, oymaklaşma döneminde bile geçerli olmadığı üzerinde hiç kimse durmayacak, unutulup gidecek!? Böyle bir toplumda hukuk bilincinin oluşması sadece bir düşür; elbette de çok üzücüdür.

Yönetenleri bunlar olan bir ülkenin sokaktaki sade yurttaşından daha çoğunu beklemeye hiçbirimizin hakkı yoktur. Olamaz da. Değerli toplumbilimcimiz Profesör Dr. Şerif Mardin'in dediği gibi, Batılılar gibi siyasal sorunlarını hukuksallaştırarak çözecek yerde, hukuksal sorunlarını bile siyasallaştırarak çözmeye çalışan, sonra da kendi içimizde çatışan bir halk olduğumuz çok açık ve üzücü.

Siyasal sorunların hukuksallaştırılarak değil, hukukun siyasallaştırılarak çözümler arayışının en çarpıcı örneğini 2013 yılının Nisan ve Mayıs aylarında yaşadık. Bilindiği üzere PKK, sadece Türk değil, bütün dünyadaki hukuk düzenlemelerine göre bir “terör örgütü”; mensupları da bir “terör suçlusu”dur. Avrupa Konseyi PKK mensuplarını “etkinci” (aktivist) olarak değerlendirirse bile, bir terör örgütüne katılmak yazılı hukukumuzla göre suçtur (2004/5237 sayılı Türk Ceza Yasası [TCY], m. 220; 1991/3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası, m. 1-4). Dahası “örgüt mensubu suçlu da bir “tehlikeli suçlu”dur (TCY, m. 58). Yine 1953/6136 sayılı Ateşli

nem, hukukçuların dönemidir.” Bu konuşma, tek parti dönemi Başbakanının özünde hukuk bilincinin yüksekliliğinin çok çarpıcı bir örneğidir. Konuşmanın çarpıtılmış biçiminin yaygınlaşması ise tam tersine bu bilinçten yoksun olmanın çarpıcı bir örneğidir. Gerçekten İnönü her dönemde geçerli olan noktalara değiniyor. Eleştirilere katlanmayı bilelim, sabırlı olalım. Basını kapatmayalım. Bu konuda bırakalım, siyasetçiler değil, hukukçular karar versin diyor. Çağına göre gerçekten çok ileri bir görüş ve demokratik tutumdur bu. Hemen ekleyelim ki, Victor Hugo'nun da “Sefiller”de (Les Misérables) İnönü'nün sözlerine benzeyen, ancak değişik anlam taşıyan bir sözü vardır: “Erdemli kalmak isteyenlerin ellerine acımaması gerekir. Namuslular da namusuzlar kadar yürekli olmalı.”

⁵⁴ Basın, 18 Nisan 2013.

Silahlar ve Bıçaklar ile Başkaca Araçlar Hakkında Yasa hükümlerine göre, bulundurulması ve taşınması yasak her türden silah, Kalaşnikof, tabanca, bıçak vb. araçlar üzerlerinde olduğu halde, hangi amaç ya da dürtüyle olursa olsun, insanların ellerini kollarını sallayarak Türkiye topraklarında, yani ülkemizde dolaşmaları da suçtur. 2004/5271 sayılı Ceza Yargılama Yasası'na göre savcılar, bir suçun işlendiği “izlenimi veren bir durumu öğrenir öğrenmez gerçeği araştırmak” ve “yeterli şüphe” varsa kamu davası açmak zorundadır (m. 160, 170). Anayasa'nın 137. ve yine TCY'nin 24/3. maddelerine göre yasaya aykırı buyruk verilemez. Verilirse böyle bir buyruğu veren de, yerine getiren de suç işlemiş olur. Öyleyse nasıl oluyor da kolluk güçleri ve bu güçlerin adlî amiri olan savcılar ile idarî amiri olan valiler ve kaymakamlar bu suçların işlenmesine seyirci kalabiliyorlar? Hukuk ve yargı nasıl oluyor da bir çırpıda siyasal nedenlerle dışlanabiliyor? Durum gerçekten şaşırtıcıdır, hatta dehşet vericidir. Avrupa Konseyi, terör örgütü üyelerini etkinci olarak nitelendirirken acaba Türkiye'nin bu siyasetini görüp Türkiye yararına bir değerlendirme mi yapmıştır? Oysa geçici/sürelî ve koşullu özel bir af yasası çıkarılabilir ve izlenen siyaset hukuk temeline oturtulabilirdi. Çok tuhaf ve yazık!

Bu türden yasaya aykırı buyruk verme ve görevi savsama eylemlerine ilişkin zamanaşımının hiç de kısa olmadığını da kimse unutmamalıdır.

Kasım 2014'te Türkiye devlet başkanının kadın ve erkek eşitliğini biyolojik açıdan ele alması hukuk bilincinden ne denli uzaklaştığımızın tartışma götürmez kanıtıdır. Türkiye'nin ve toplumumuzun saygınlığını uluslararası alanda yerle bir eden bir demektir bu.

Unutulmaması gerekenleri iyi kavrayabilmek için Roma hukukunun derin felsefesini iyi algılamak zorundayız. Bilindiği üzere, Roma'da üstün sınıf patriciuslar, alt sınıf plebler diye anılmaktadır. “Atalar töresi” (mos maiorum) diye anılan hukuk, patriciusların hukukudur. Bu hukuk belirsizdir. Bu yüzden özellikle konsüllerin yargılanmasında başına buyrukluğa yol açmıştır. Bunu önlemek için MÖ 5. yüzyılın ortalarında Senato, yasaların yazılı olmasına ve yayımlanmasına karar vermiştir. Tam bu noktada önemli bir konu dikkati çekmektedir. O da hukukun yazılı metne dönüştürülmesinin kökeninde “uzlaşma”nın bulunmasıdır. Latince “lex” sözcüğü, kökbilim açısından iki şey, iki insan arasında sıkı ilişki, sıkı bağlantı anlamına gelmektedir. Lex sözcüğünün çoğulu ise “leges”tir. Yasa böylelikle uzlaşma sonucu iki sınıfı birbirine bağlayan kavram olmaktadır. İtalyan ozan Vergilius'un açıklamalarına göre, İtalyan yerlileri “Saturnus” soyundandı. Hiçbir yasa onlar için adaleti engelleyemezdi. Kendi özgür istençleri doğrultusunda eski tanrıların yolundan giderlerdi. Ancak Aneas ve askerleri, Troya'dan geldikten sonra ve işgalciler ile yerliler arasında bir savaş patlak verdiği zaman yasalara gereksinme duyulmuştu. Bu yasalar sadece barışı sağlamamış, bunun yanı sıra patriciuslar ile plebleri, yani iki başka toplumu, sınıfı birbirine bağlamıştı. Romalıların amacı, bütün dünyayı Roma'nın gücüne, egemenliğine (imperium) bağlı kılmak değil, Roma'nın düşmanlarını dost durumuna getirmek, Roma'ya özgü birlik dizgesini yaymaktı. Roma halkı

(populus romanus) varlığını soylular ile halk arasındaki birliğe, birlikteliğe, bağlılığa borçluydu. Uzak amaç, soylular katmanı ile sıradan katman arasındaki sonsuza dek sürecek birliğe, bütünlüğe ilişkin Roma toplumunu (societas romana) oluşturan ve sürekli genişleyen Roma'ya özgü ortakları, dostları (socii) bir araya getirmekti. Bu amacı gerçekleştirecek olan en önemli araç, elbette yasalardı (leges). Dolayısıyla bu birliktelik, hangi toplumdansınıftan olursa olsun herkesin uyacağı, nesnel bir uzlaşma metnine dönüştürülmüştür. Romalıların haklı olarak övündükleri bu eski yazılı metnin adı, “On İki Levha Yasaları”dır (Leges Duodecim Tabularum).⁵⁵

Bir de hukuklarını alamadığımız ama yasalarının tıpkıbasımlarını aldığımız ülkelere bakalım.

İşte birkaç örnek.

1610'lu yıllar. Yani bundan 402 yıl önce İngiltere'de yaşanan bir olay, uygar dünyaya hukuk bilinci ve yargının bağımsızlığı gerçeğini görkemli biçimde duyurmuştur. Olay şudur: Edward Coke (1552 - 1634) İngiliz yargıcidir. Francis Bacon'ın önüne geçerek 1594'te başsavcılık makama atanır. Essex ve Southampton kontları, Sir Walter Raleigh 1603 ve 1605'te Barut Komplosu'na katılan suikastçılar ile ilgili önemli soruşturmaları yürütür. 1606'da Ortak Gelenek Hukuku Üst Mahkemesi başyargıcı olur. Başpiskopos Richard Bancroft, ortak gelenek hukuku (Commun Law) mahkemelerinin kilise mahkemeleri üzerindeki denetimine son vermek ister. Başkan Edward Coke buna karşı sürekli direnir. Çatışma, 1606'da Doktor Thomas Bonham, 11607-1608 yıllarında süren Fuller davalarında iyice kızışır. 1610'da Krallık Kurulu önünde kralın ortak gelenek hukukunu değiştiremeyeceğini, daha önceden suç sayılmayan bir davranışı bir bildirge ile suça dönüştüremeyeceğini (çağcıl yasallık ilkesi) söyler. Aynı yıl Krallık Kilise Divanı, zina suçları için hapis cezası verilmeyeceğini duyurur. Kral, Başkan Coke'u bu mahkemeye atamak ister. Ama Coke bu öneriyi reddeder. Başpiskopos Richard Bancroft ile olan çatışmasına İskoçya'dan yeni gelen ve hukuk öğrenimi de gören Kral I. James de katılır ve karar yetkisinin kendisinde olduğunu belirterek çatışmaya son vermek ister. Yargıçların önünde yapılan toplantıda, Başpiskopos Richard Bancroft, yargıçların Kral adına karar verdiklerini, dolayısıyla hukuksal konularda kralın yetkisinin tam olduğunu ileri sürmesi üzerine Başkan Edward Coke, ortak gelenek hukukunun üstünlüğünden yola çıkarak kralın herhangi bir davayı mahkemelerden geri çekme yetkisi bulunmadığını ve “kralın kişisel olarak hiçbir dava hakkında karar veremeyeceğini” öne sürer. Kral ise bu kanıda değildir. Krala göre, hukuk doğal akla dayandığına göre, doğal akıl ve mantıkla hukukla ilgili davaları da çözmeye kral yetkilidir ve bunu şöyle dile getirir: “Ben ve başkaları da tıpkı yargıçlar gibi akılla donatılmış bulunmaktayız. Karar vermek için de bu yeterlidir.” Bu görüşe karşı çıkan Başkan Coke şu yanıtı verir: “Kuşkusuz Tanrı Majestelerini doğa hakkında yetkin bir bilgi ve

⁵⁵ Arendt, s. 252, 253.

büyük yeteneklerle donatmıştır. Ancak Majesteleri, İngiltere Krallığı'nın yasalarını bilebilecek durumda değildir. Uyruklarının yaşamına, mirasına, mallarına ve servetlerine ilişkin davalar, doğal akla göre değil, bilgi ve deneyimlerle elde edilen hukuksal akılla çözülmek gerekir. Hukuk ise insanın okullarda verilen bilgilerle elde edilen bir sanat değil, uzun deneyimler, incelemeler sonrası ulaşılabilen bir meslektir.” Kralın buna karşı tepkisi bugünkü yöneticilerin tepkisi gibidir: “Bu, krala karşı ihanettir.” Coke'un buna yanıtı günümüzde sık sık dile getirilen “hukukun üstünlüğü ilkesi”nin ta kendisidir: “Kuşkusuz Majesteleri hiçbir insana bağımlı değildir. Ancak Kral da Tanrı'ya ve yasalara uymak zorundadır.” Kral utanmıştır ama Yargıç Coke'u görevinden almamıştır.⁵⁶

Coke'un bu serüveni, ABD Yüksek Mahkemesi'nin ünlü kapısındaki kabartmalar arasında yerini almıştır.

⁵⁶ Selçuk, Zorba Devletten Hukuk Üstünlüğüne, Ankara, 1999, s. 407 vd.